

NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG

AZ ÜDVÖZÜLÉS REMÉNYE A KERESZTSÉG NÉLKÜL MEGHALT KISGYERMEKEK SZÁMÁRA

Előzetes megjegyzés

A Nemzetközi Teológiai Bizottság tanulmányozta a meg nem keresztelt kisgyermek sorsának kérdését, emlékezetében tartva az „igazságok hierarchiájának” elvét és az Isten egyetemes üdvözítő szándékának, Krisztus közvetítői tevékenysége egyedüliségének és felülmúlhatatlanságának, az Egyház szentségi mivoltának az üdvösség rendjében, valamint az áteredő bűn valóságának más teológia alapelveit. A kulturális relativizmus és a vallási pluralizmus jelen összefüggésében a meg nem keresztelt gyermekek száma jelentősen megnövekedett, és ezért sürgetővé vált az üdvözülés lehetőségének az ilyen kisgyermek számára való végiggondolása. Az Egyház tudatában van annak, hogy ez az üdvösség egyedül csak Krisztuson keresztül, a Szentlélek által érhető el. De az Egyház mint anya és tanító, nem utasíthatja el, hogy ne gondolja minden, Isten képére teremtett ember sorsát, és még részletesebben az emberi család leggyöngébb tagjainak a sorsát, és azokét, akik még nincsenek birtokában értelmük és szabad akaratuk használatának.

Ismeretes, hogy az ezen témáról szóló hagyományos tanítás a *limbus* elméletére összpontosult, melyet olyan állapotként értelmezett, amely magában foglalja azon kisgyermek lelkét, akik eredeti bűn terhével és keresztség nélkül halnak meg, és akik ezért sem a boldogító színelátásra nem érdemeseek, sem bármilyen büntetést sem érdemelnek, mivel személyes bűnnel nem vétkesek. Ez az elmélet, melyet a középkortól fogva dolgoztak ki a teológusok, soha nem került be a Tanítóhivatal dogmatikus meghatározásai közé, még akkor sem, ha ugyanez általános Tanítóhivatal tanítása folyamán időnként emlegette egészen a II. Vatikáni Zsinatig. Így tehát egy lehetséges teológiai feltevés marad. Mindazonáltal a *Katolikus Egyház Katekizmusa* (1992) a *limbus* elméletét nem említi. Ellenben a Katekizmus azt tanítja, hogy a keresztség nélkül meghalt gyermekeket az Egyház rábizza Isten irgalmasságára,

amint azt az ilyen gyermekek számára szóló külön temetési szertartás mutatja. Az az alapelv, hogy Isten minden ember üdvözülését akarja, alkalmat ad arra a reményre, hogy a keresztség nélkül meghalt gyermekeknek is létezik út az üdvösséghez (vö. *KEK* 1261) és arra a teológiai kíváncsiságra, hogy ez találjon következetes és logikus összefüggést a katolikus hit különböző állításai között: Isten egyetemes üdvözítő szándéka; Krisztus egyedüli közvetítői tevékenysége; a keresztség szükségessége az üdvösséghez; a kegyelem egyetemes működése a szentségek vonatkozásában; kapcsolat az áteredő bűn és a boldogító szinelátástól való megfosztás; az emberi lény „Krisztusban” való teremtése között.

Ennek a tanulmánynak a végkövetkeztetése az, hogy vannak teológiai és liturgikus érvek arra a reményre, hogy a keresztség nélkül meghalt kisgyermekek üdvözülhetnek és eljuthatnak az örök boldogságra, még ha erről a kérdésről a Kinyilatkoztatásban nem is található kifejezett tanítás. Sem a keresztség szükségességének tagadására, sem a kiszolgáltatásának késleltetésére nem szabad egyetlen olyan megfontolást sem felhasználni, melyet a szöveg nyújt a kérdés új megközelítésének megindokolásához. Inkább annak remélésére vannak itt érvek, hogy Isten üdvözíteni akarja ezeket a kisgyermekeket, éppen azért, mert nem volt lehetséges velük megtenni azt, ami a legkívánatosabb lett volna megtenni, hogy megkereszteljék őket az Egyház hitére és láthatóan bekapcsolják őket Krisztus Testébe.

Végül egy megjegyzés szükséges a szöveg módszertanához. Ennek a témának a kezelését bele kell helyezni a hit történetének fejlődésébe. A *Dei Verbum* (8. p.) szerint azok a tényezők, amelyek ehhez a fejlődéshez hozzájárulnak, a hívők megfontolása és tanulmánya, a lelki dolgok megtapasztalása és a Tanítóhivatal tanítása. Amikor a keresztény gondolkodás történetében elkezdtek foglalkozni a keresztség nélkül meghalt kisgyermekek sorsának kérdésével, talán nem ismerték teljesen a kérdés hitelvi természetét vagy jelentőségét. Csak az évszázadok alatt, a II. Vatikáni Zsinatig végbement történelmi és teológiai fejlődés után vetettek számot azzal, hogy egy ilyen sajátos kérdés megérdemli az egyre szélesebb hittani látókörben való tárgyalását, és azzal, hogy a problémát újra lehet gondolni, világosan kifejtve a kérdéses pontot a katolikus hit teljes egészének összefüggésében és megőrizve az igazságok hierarchiájának elvét, amit a II. Vatikáni Zsinat *Unitatis Redintegratio* kezdetű dekrétuma említ (11. p.). Ez a dokumentum mind spekulatív teológiai szempontból, mind gyakorlati és lelki szempontból hasznos és hatékony értelmező eszköz ennek a problematikának a meg-

értéséhez és elmélyítéséhez, mely nem csupán a hittan tárgya, hanem a modern korban lelkipásztori prioritás.

* * *

„Az üdvözülés reménye a keresztség nélkül meghalt kisgyermek számára” témát a Nemzetközi Teológiai Bizottság tanulmányozásnak vetette alá. A tanulmányozás előkészítésére albizottság alakult excellenciás Mons. Ignazio Sanna és Mons. Basil Kyu-Man Cho püspökből, főtisztelendő Peter Damian Akpunonu, Adalbert Denaux, P. Gilles Emery OP, Mons. Ricardo Ferrara, Ivancsó István, Paul McPartlan, Don Dominic Veliath SDB (az albizottság elnöke) professzorokból és Sara Butler MSBT professzornőből, P. Luis Ladaria SJ, a fentnevezett Teológiai Bizottság általános titkára és Guido Pozzo, a hozzárendelt titkára együttműködésével, valamint további tagjainak közreműködésével. Az általános vita a NTB plenáris üléseinek alkalmával folyt, melyeket Rómában tartottak 2005 decemberében és 2006 októberében. A jelen szöveget speciális formában hagyta jóvá a Bizottság, majd az elnöke, William J. Levada bíboros elé terjesztette, aki – megnyerve a Szentatyától a 2007. január 19-én történt kihallgatáson a jóváhagyást – hozzájárulását adta a publikációjához.

Bevezetés

1. Szent Péter arra buzdítja a keresztényeket: mindenkor legyenek készek arra, hogy számot adjanak a bennük lévő reményről (vö. 1Pét 3,15-16).¹ Ez a dokumentum azzal a reménységgel foglalkozik, melyet a keresztények birtokolhatnak a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek üdvözülésével kapcsolatban. Azt mutatja be, hogyan bontakozott ki ez a reménység az utóbbi évtizedekben s milyen alapokon nyugszik, hogy végülis értelme lehessen az ilyenfajta reménységnek. Noha első látásra ez a téma mellékesnek tűnhet más teológiai kérdésekhez viszonyítva, a helyes megoldása, amit ma lelkipásztori jellegű nyomozó okok tettek szükségessé, összetett és mély kérdéseket vet fel.

---

¹ A szentírási idézeteket a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat szövegéből vesszük: *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Budapest 2001

2. Korunkban jelentősen növekszik a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek száma. Ez részben a kulturális relativizmustól és a vallási pluralizmustól befolyásolt, nem gyakorló keresztény szülők miatt van, de részben az *in vitro* megtermékenyítés és az abortusz következménye is. Eme folyamatok fényében új sürgősséggel vetődött fel újból az ilyen kisgyermek sorsának kérdése. Egy ilyen helyzetben azok az utak, amelyek révén az üdvösség elérhető, még összetettebbeknek és problematikusabbnak tűnnek. Az Egyház, az üdvözülés útjának hűséges őrzője, tudja, hogy az üdvösség csak Krisztusban, a Szentlélek által érhető el. Azonban, mint anya és tanító, nem mulaszthatja el, hogy ne gondolja végig minden, Isten képére teremtett emberi lény sorsát,² s különösképpen a legkisebbekét. Az értelemmel, lelkiismerettel és szabadsággal felruházott felnőttek oly mértékben felelősek a saját sorsukért, amennyiben elfogadják vagy elutasítják Isten kegyelmét. Azonban a kisgyermek, mivel még nem rendelkezik az értelem, lelkiismeret és szabadság használatával, nem tudnak önmagukról dönteni. A szülők nagy fájdalmat és bűnértetet élnek meg, amikor nincs erkölcsi bizonyosságuk gyermekeik üdvösségéről, és az emberek egyre nehezebbnek találják annak elfogadását, hogy Isten igazságos és irgalmas, ha kizárja az örök boldogságból azokat a kisgyermeket, akiknek nincs személyes bűnük, legyenek bár keresztények vagy nemkeresztények. Teológiai szempontból a reménység teológiájának és a közösségi egyháztannak fejlődése, az isteni irgalmasság nagyságának felismerésével együtt, kétségbe vonja az üdvösség túlzottan visszafogott értelmezését. Valójában Isten egyetemes üdvözítő szándéka s Krisztusnak ugyancsak egyetemes közvetítői tevékenysége azt jelenti, hogy inadekvát minden olyan teológiai vélemény, amely végső soron kétségbe vonja Isten mindenhatóságát, s különösképpen az ő irgalmasságát.

3. A limbus fogalmának, melyet az Egyház sok évszázad óta az olyan kisgyermek sorsának megjelölésére használt, akik keresztséggel nélkül haltak meg, nincs világos alapja a kinyilatkoztatásban, még ha a hagyományos teológiai tanításban hosszú időn át használatban is volt. Továbbá, az a vélemény, hogy a keresztség nélkül meghalt kisgyermek meg vannak fosztva a boldogító színelátástól, amelyre oly sokáig mint az Egyház egyetemes tanítására vigyáztak, megannyi lelkipásztori problé-

² Vö. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio*, Città del Vaticano, 2005. [Es in *Civiltà Cattolica* IV (2004) 254-286.]

mát vet fel, olyannyira, hogy sok lelkipásztor kérte az üdvözülés módjainak alaposabb megfontolását. A teológiai kérdések szükséges újragondolása nem hagyhatja figyelmen kívül az áteredő bűn tragikus következményeit. Az áteredő bűn egy Krisztustól elkülönített állapotot foglal magába, és ez kizárja Isten látásának lehetőségét azok számára, akik ebben az állapotban halnak meg.

4. Az olyan kisgyermek sorsának kérdéséről elgondolkodva, akik keresztség nélkül halnak meg, az egyházi közösségnek mindig tudatában kell lennie annak a ténynek, hogy Isten a teológiának sokkal inkább alanya, mint a tárgya. A teológia első feladata tehát az, hogy hallgasson Isten Igéjére. A teológia azért hallgatja Istennek a Szentírásban kifejezett Igéjét, hogy minden ember felé szeretettel közvetítse azt. Azonban azoknak az üdvözüléséről, akik keresztség nélkül halnak meg, Isten Igéje keveset, vagy semmit sem mond. Szükséges tehát értelmezni a Szentírás hallgatását erről a témáról azoknak a szövegeknek a fényében, melyek az üdvözülés egyetemes tervéről és az üdvözülés módjairól szólnak. Röviden, a probléma mind a teológia, mind a lelkipásztori gondoskodás számára az, hogyan lehet fenntartani és összeegyeztetni két bibliai állítást: amely az Isten egyetemes üdvözítő szándékára vonatkozik (vö. 1Tim 2,4) és amely a keresztségben látja a szükséges utat a bűntől való megszabadulásra és a Krisztushoz való hasonulásra (vö. Mk 16,16; Mt 28,18-19).

5. Másodszor, figyelembe véve a *lex orandi lex credendi* elvet, a keresztény közösség megjegyzi, hogy a liturgiában semmi említés nincs a limbusról. Valóban, a liturgia magában foglalja az Aprószentek ünnepét, akiket vértanúként tisztelünk, annak ellenére, hogy nem voltak megkeresztelve, mert „Krisztus ügyéért” ölték meg őket.³ Továbbá volt egy fontos liturgikus fejlődés a keresztség nélkül meghalt kisgyermekek temetésének bevezetése által. Az elkárhozottakért nem imádkozunk. Az 1970-es *Római Misekönyv* bevezetett egy temetési misét azoknak a meg nem keresztelt kisgyermekeknek, akiket szüleik szándékoztak megkereszteltetni. Az Egyház Isten irgalmasságára bízta azokat a kisgyermeket, akik keresztség nélkül halnak meg. Az 1980-as *Instrukció*-ban a

³ „Ne szomorkodj, Betlehem, hanem inkább örvendj az aprószentek halálakor, hiszen ők tökéletes áldozatokká lettek az uralkodó Krisztus számára: hiszen érte haltak meg, s vele együtt is uralkodnak”. *Fényének a bizánci egyház reggeli istentiszteletében december 29-én (A Betlehemben Heródes által kivégeztetett szent gyermekek emléke), in Ménea II. November és december hónapokra. Rohály Ferenc kézirat fordításának átdolgozott kiadása, Nyíregyháza, 1998, 665.*

gyermek kereszteléséről a Hittani Kongregáció leszögezi, hogy „ami a keresztség nélkül meghalt gyermekeket illeti, az Egyház csak annyit tehet, hogy rábizza őket Isten irgalmasságára, amint azt teszi a számukra rendelt temetési szertartásban”.⁴ A *Katolikus Egyház Katekizmusa* (1992) hozzáfűzi, hogy „Isten nagy irgalmassága, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözljön [1Tim 2,14], másrészt Jézus gyöngédsége a gyermekek iránt, hiszen ő mondta: »Engedjétek, hadd jöjjenek hozzám a kicsinyek, ne akadályozzátok őket« (Mk 10,14), lehetővé teszi számunkra a reményt, hogy a keresztség nélkül meghalt gyermekeknek is létezik út az üdvösséghez.”⁵

6. Harmadszor, az Egyház nem mulaszthatja el, hogy bátorítsa a keresztség nélkül meghalt kisgyermek üdvözülésének reményét ama ténynél fogva, hogy „imádkozik, hogy senki el ne vesszen”,⁶ és reménykedve imádkozik, hogy „minden ember üdvözljön”.⁷ A szolidaritás antropológiájának⁸ alapján, megerősítve a testületi személyiség egyházi felfogásával, az Egyház ismeri a hívők hite által adható segítséget. Márk evangéliuma valóban leír egy esetet, amikor egyesek hite hatékony volt egy másik ember üdvösségéért (vö. Mk 2,5). Így, bár ismeretes, hogy a Krisztusban való üdvösség elnyerésének rendes módja a keresztség *in re*, az Egyház reméli, hogy más utak is lehetnek ugyanennek a célnak az eléréséhez. Minthogy az Isten Fia „valamiképpen minden emberrel egyesült”, amikor megtestesült, és minthogy Krisztus mindenkiért meghalt, és „mivel az embernek valójában csak egy végső hivatása van, mégpedig az isteni”, az Egyház hiszi, hogy „a Szentlélek mindenkinek módot ad arra – Isten tudja, miképpen –, hogy a Húsvét titkában részesedjék” (*Gaudium et Spes* 22).⁹

⁴ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, „Pastoralis actio”, n. 13, in *Acta Apostolicae Sedis* 72 (1980) 1144.

⁵ *A Katolikus Egyház Katekizmusa* 1261, Budapest, 2^o1994, 266. o. (A továbbiakban: KEK.)

⁶ KEK 1058. – 219. o.

⁷ KEK 1821. – 373. o.

⁸ Vö. Ter 22,18; Bölcs 8,1; Csel 14,17; Róm 2,6-7; 1Tim 2,4; Quiercy-i zsinat, in H. Denzinger – A. Schönmetzer (eds), *Enchiridion Symbolorum. Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum* (a továbbiakban: DS), Roma, 1976, 623. [Magyarul: H. Denzinger – Hünermann, P. (kiad.), *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Burger, F. (szerk.), Budapest 2004.]. Továbbá *Nostra aetate* I.

⁹ A II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak magyar szövegét a következő műből vesszük: Cserhádi, J. – Fábián, Á. (szerk.) *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1975.

7. Végül, amikor a keresztség nélkül meghalt kisgyermekek üdvözüléséről teológailag gondolkodik, az Egyház tiszteletben tartja az igazságok hierarchiáját, és ezért azzal kezd, hogy világosan leszögezi Krisztusnak és az ő kegyelmének a primátusát, melynek elsőbbsége van Ádám és a bűn felett. Jézus Krisztus az értünk való létében és áldozatának megváltó erejében mindenkiért halt meg és támadt fel. Egész életével és tanításával Isten atyai mivoltát és egyetemes szeretetét nyilatkoztatta ki. Ha a keresztség szükségessége *de fide* létezik, akkor újra kell értelmezni a hagyományt és a Tanítóhivatal dokumentumait, melyek leszögezték ezt a szükségességet. Miközben igaz, hogy Isten egyetemes üdvözítő szándéka nem áll szemben a keresztség szükségességével, az is igaz, hogy a kisgyermek a maguk részéről semmiféle személyes akadályt nem állítanak a megváltói kegyelem útjába. Másrészt a keresztséget nem csupán azért szolgáltatják ki a kisgyermeknek, akik mentesek a személyes bűnöktől, hogy megszabadítsa őket az áteredő büntől, hanem azért is, hogy az üdvösség közösségébe illessze be őket, amely az Egyház, a Krisztus halálában és feltámadásában való közösség által (vö. Róm 6,1-7). A kegyelem teljesen ingyenes, mert mindig Isten tiszta ajándéka. A kárhozat ellenben megérdemelt, mert a szabad emberi választás következménye.¹⁰ A megkeresztelése után meghalt kisgyermek (üdvözül) Krisztus kegyelméből és az Egyház közbenjárása által, saját együttműködése nélkül is. Meg lehet kérdezni, hogy a kisgyermek, aki keresztség nélkül hal meg, de akiért az Egyház az imádságában kifejezésre juttatja az üdvözülés vágyát, meg lehet-e fosztva az Isten színelátásától még a saját együttműködése nélkül is.

1. A kérdés története

A katolikus tanítás története és hermeneutikája

1.1. Bibliai alapok

8. Egy alapos teológiai vizsgálatnak a biblikus alapok tanulmányozásából kell kiindulnia bármely egyházi tan vagy gyakorlat esetében. Ebből eredően a megvitatás alatt lévő tárgyat illetően fel kell vetni a kérdést, hogy a Szentírás foglalkozik-e valamilyen módon a meg nem keresztelt gyermekek sorsának kérdésével. Azonban az Újszövetségnek még egy gyors áttekintése is világossá teszi azt, hogy a korai keresztény

¹⁰ Vö. Quiercy-i zsinat, in *DS* 623.

közösségek még nem szembesültek azzal a kérdéssel, hogy a keresztség nélkül maghalt csecsemők vagy kisgyermekek elnyernék-e Isten üdvösségét. Amikor az Újszövetség említést tesz a keresztség gyakorlatáról, az általában a felnőttek keresztségét jelzi. Azonban az újszövetségi bizonyítékok nem zárják ki eleve a kisgyermek megkeresztelésének lehetőségét. A háznépben (*oikosz*), ahol az Apostolok Cselekedetei 16,15 és 33 (vö. 18,8) és az 1Kor 1,16 keresztségről beszél, a felnőttekkel együtt gyermekek is meg lehettek keresztelve. A pozitív bizonyítékok hiánya azzal a ténnyel magyarázható, hogy az újszövetségi írások főként a kereszténységnek a világban való kezdeti terjedésével foglalkoztak.

9. Az Újszövetségen belül a keresztség nélkül meghalt kisgyermek sorsáról szóló kifejezett tanítás hiánya nem jelenti azt, hogy ennek a kérdésnek a teológiai megvitatását nem hatja át számos alapvető bibliai tantétel. Ezeket tartalmazzák:

(I.) Isten minden embert üdvözíteni akar (vö. Ter 3,15; 22,18; 1Tim 2,3-6) Jézus Krisztusnak a bűnön és a halálon való győzelme által (vö. Ef 1,20-22; Fil 2,7-11; Róm 14,9; 1Kor 15,20-28);

(II.) az emberi lények általános bűnössége (vö. Ter 6,5-6; 8,21; 1Kir 8,46; Zsolt 130,3), s Ádámtól kezdve bűnben születtek (vö. Zsolt 51,7; Sir 25,24), és ezért halálra vannak szánva (vö. Róm 5,12; 1Kor 15,22);

(III.) az üdvözüléshez egyrészt a hívő ember hitének szükségessége (vö. Róm 1,16), másrészt az Egyház által kiszolgáltatott keresztség (vö. Mk 16,16; Mt 28,19; ApCsel 2,40-41; 16,30-33) és az Eucharisziáé (vö. Jn 6,53);

(IV.) a keresztény remény teljesen meghaladja az emberi reményt (vö. Róm 4,18-21); a keresztény remény az, hogy az élő Isten, az egész emberiség Üdvözítője (vö. 1Tim 4,10) minden embert részesíteni fog dicsőségében, és hogy mindenki élni fog Krisztussal (vö. 1Tessz 5,9-11; Róm 8,2-5.23-25), s hogy a keresztények mindenkor legyenek készek arra, hogy számot adjanak a bennük lévő reményről (vö. 1Pét 3,15);

(V.) az Egyháznak „könyörgéseket, imádságokat, esedezéseket” (1Tim 2,1-8) kell tartania „minden emberért”, arra a hitre alapozva, hogy Isten teremtő hatalmának „semmi sem lehetetlen” (Jób 42,2; Mk 10,27; 12,24.27; Lk 1,37), valamint annak a reménységnek az alapján, hogy végül az egész teremtett világ részesedik Isten dicsőségében (vö. Róm 8,22-27).

10. Úgy tűnik, feszültség van két éppen most említett bibliai tantétel között: egyrészt Isten egyetemes üdvözítő szándéka, másrészt a szentségi keresztség szükségessége között. Az utóbbi úgy tűnik, hogy

korlátozza Isten egyetemes üdvözítő szándékának kiterjedését. Ebből eredően hermeneutikai megfontolás szükséges arról, hogy a Hagymány tanúi (az egyházatyák, a Tanítóhivatal, a teológusok) hogyan értelmezték és alkalmazták a tárgyalt témára vonatkozóan a bibliai szövegeket és bibliai tantételeket. Pontosabban, tisztázni kell egy téves értelmezés elkerülése érdekében, hogy a keresztség szentségének milyen „szükségessége” van megkövetelve. A szentségi keresztség szükségessége másodrendű szükségesség, Isten üdvözítő tevékenységének azt az abszolút szükségességét tekintve minden emberi lény végső üdvözüléséhez, amely Jézus Krisztus által valósul meg. A szentségi keresztség azért szükséges, mert az az a rendes eszköz, amely által egy személy Jézus halálának és feltámadásának üdvös hatásaiban részesedik. Elemzésünkben figyelmesen értelmezzük, hogyan használták a Hagymányban a szentírási tanuskodásokat. Továbbá, a teológiai alapelvekkel (2. fejezet) és a reménységünk okaival (3. fejezet) foglalkozva, részletesebben megtárgyaljuk a bevont bibliai tanításokat és szövegeket.

1.2. A görög atyák

Nagyon kevés görög atya foglalkozott a keresztség nélkül meghaló kisgyermek sorsával, mert erről a témáról nem alakult ki vita Keleten. Továbbá, eltérő véleményük volt az emberiség jelenlegi állapotáról. A görög atyák szerint Ádám bűne következtében az emberek romlást, érzékeséget és halandóságot örököltek, amiből csak a Krisztus megváltói műve által lehetővé tett átistenülés folyamata révén gyógyulhatnak meg. A bűn vagy a bűnösség öröklésének fogalma – amely a nyugati hagyományban általános – ehhez az összképhez idegen, mert szerintük a bűn csak személyes és szabad tett lehet.¹¹ Ezért nem sok görög atya foglalkozik kifejezetten a meg nem keresztelt kisgyermek üdvözülésének problémájával. Azonban tárgyalják az ilyen kisgyermek halála utáni helyzetét vagy állapotát vagy helyzetét – de nem a helyét. Ezzel kapcsolatban a fő probléma, amellyel szembesülnek, az Isten egyetemes üdvözítő szándéka és az Evangéliumnak a keresztség szükségességéről szóló tanítása közötti feszültség. Pseudo-Atanáz világosan leszögezi, hogy a meg nem keresztelt személy nem léphet be Isten Or-

¹¹ Vö. D. WEAVER, „The Exegesis of Romans 5:12 among the Greek Fathers and its Implication for the Doctrine of Original Sin: The 5th Centuries”, in *St. Vladimir's Quarterly* 29 (1985) 133-159; 231-257.

szágába. Azt is állítja, hogy a meg nem keresztelt kisgyermek nem lépnek be az Országba, de nem is kárhoznak el, mert nem vétkeztek.¹² Sínai Anasztasziosz még világosabban fejezi ki: szerinte a meg nem keresztelt kisgyermek nem jutnak a gyehennába. De többet nem tud mondani; nem fejt ki a véleményét arról, hogy akkor hová kerülnek, hanem Isten ítéletére hagyja a sorsukat.¹³

12. A görög atyák közül egyedül Nisszai Gergely irt egy művet sajátosan azoknak a kisgyermeknek a sorsáról, akik meghalnak: *De infantibus praemature abreptis libellum*.¹⁴ A saját magának föltett kérdésekben az Egyház aggodalma jelenik meg: az ilyen kisgyermek sorsa titok, valami „sokkal nagyobb annál, semmint emberi elmével rá lehetne jönni”.¹⁵ Az erényre és a viszonzásra alapozva fejt ki a véleményét: szerinte nincs indok arra, hogy Isten adományozza azt, amit ellenszolgáltatásként lehet remélni. Az erény nem ér semmit, ha azonnal befogadják azokat a boldogságba, akik éretlen korban és erények művelése nélkül távoznak ebből az életből. A gondolatmenetben Gergely megkérdezi azt is: „Mi lesz azzal, aki kicsi korában fejezte be az életét, sem jót, sem rosszat nem tett ebben az életben, hogy ezekért járna neki a megérdemelt viszonzás?”¹⁶ A válasza: „A remélt jó természetszerűleg sajátja az emberi nemnek, és csak bizonyos értelemben nevezik viszonzásnak”.¹⁷ Az igazi élet (*zôé*, és nem *biosz*) élvezete megfelel az emberi természetnek, mégpedig az erények gyakorlásának mértékében. Mivel azonban az ártatlan kisgyermeknek nincs szüksége személyes bűnöktől való tisztulásra, természetének megfelelően, egyfajta rendes fejlődésben, befogadóképessége szerint részesedik ebben az életben. Nisszai Gergely

¹² (PSZEUDO)-ATHANASZIOSZ, *Quaestiones ad Antiochum ducem*, qu. 101, in J. P. Migne (ed.), *Patrologia cursus completa, series graeca (PG)* 28,660C. Hasonlóképpen qu. 115. in PG 28,672A.

¹³ SÍNAI ANASZTASZIOSZ, *Quaestiones et responstones*, qu. 81, in PG 89,709C.

¹⁴ „De infantibus praemature abreptis libellum” ab Hilda Polack ad editionem praeparatum in Colloquio Leidensi testimoniis instructum renovatis curis recensitum edendum curavit Hadwiga Hörner, in Downing, J. K. – McDonough, J. A. – Hörner, H. (ed. cur.), *Gregorii Nysseni opera dogmatica minora*, Pars II, (Jaeger, W. – Langerbeck, H. – Hörner, H. /ed./, *Gregorii Nysseni opera*, Volumen III, Pars II), Leiden – New York – København – Köln 1987, 65-97. [Magyarul olvasható: „Gergely, Nüssza püspökének Hierioszhoz irt műve azokról a gyerekekről, akik idejekorán meghaltak”, in Vanyó, L. (szerk.), *Nüsszai Szent Gergely művei*. (Ókeresztény írók 18), Budapest 2002, 35-58. (a továbbiakban: *Óf*).]

¹⁵ *Ibid.*, 70. – *Óf*, 37.

¹⁶ *Ibid.*, 81-82. – *Óf*, 46.

¹⁷ *Ibid.*, 82. – *Óf*, 47.

különbséget tesz a kisgyermek és az erényes életet élt felnőttek végső sorsa között. „Az újszülöttek idejekorán bekövetkező halála nem ad alapot arra a feltevésre sem, hogy akinek ilyen módon szűnik meg az élet, annak kínjai vannak, de arra sem, hogy ugyanolyan állapotban van, mint azok, akik ebben az életben az összes erény által megtisztultak.”¹⁸ Végül ezt a perspektívát ajánlja az Egyháznak megfontolásra: „Az apostoli szemlélődés bátorítja kutatásunkat, mert aki mindent hozzáértően bölcseségben alkot (Zsolt 104,24), az a rosszból is valami jót tud kihozni.”¹⁹

13. Nazianzi Gergely nem ír kifejezetten azoknak a kisgyermeknek halál utáni helyéről és állapotáról, akik szentségi keresztség nélkül halnak meg, viszont egy másik szemponttal bővíti a témát. Azt írja ugyanis, hogy az ilyen gyermekek sem dicséretet, sem büntetést nem kapnak az Igazságos Bírótól, mert ők inkább elszenvetdék a sérelmet, mint okozták. „Aki nem érdemel büntetést, az nem jelenti, hogy már dicséretet is érdemel. Amint az sem büntetendő már, aki még nem dicsérendő.”²⁰ A görög atyák mélyreható tanítását Sínai Anasztasziosz véleményével lehet legjobban összefoglalni: „Nem lenne illő, hogy Isten ítéleteit kézzel tapogassuk.”²¹

14. Egyrészt ezek a görög atyák azt tanítják, hogy a keresztség nélkül meghalt kisgyermek nem szenvednek örök kárhozatot, bár nem jutnak ugyanabba az állapotba, mint azok, akiket megkereszteltek. Másrészt, nem magyarázzák, hogy milyen az állapotuk, vagy hová kerültek. A görög atyák ezen a téren a jellegzetes apofatikus érzékenységüket nyilvánítják ki.

1.3. A latin atyák

15. A meg nem keresztelt kisgyermek sorsa Nyugaton először az 5. század eleji anti-pelagiánus vita során lett hosszadalmas teológiai megfontolás tárgya. Szent Ágoston vetette fel a kérdést, mert Pelágusz azt tanította, hogy a kisgyermek keresztség nélkül is üdvözülhetnek. Pelágusz megkérdőjelezte, hogy Szent Pál Rómaiakhoz írt levele valóban azt tanítja-e, hogy minden ember vétkezett „Ádámban” (Róm 5, 12),

¹⁸ *Ibid.*, 96. – Óf. 58.

¹⁹ *Ibid.*, 97. – Óf. 58.

²⁰ NAZIANZI GERGELY. *Oratio XL. – In sanctum baptisma* 23, in PG 36,389B-C [Magyarul olvasható: „A keresztségről”, in Vanyó, L. (szerk.), *Nazianzosi Szent Gergely beszédei*, (Ökeresztény Írók 17), Budapest 2001, 291.]

²¹ SÍNAI ANASZTASZIOSZ. *Quaestiones et responsiones* qu. 81, in PG 89,709C.

és hogy az érzékiség, a szenvedés és a halál a bűnbeesés következménye.²² Mivel tagadta, hogy Ádám bűne átöröklődött az utódaira, az újszülött kisgyermekeket ártatlannak tekintette. A kereszteleetlenül meghalt kisgyermekeknek Pelágiusz belépést ígért az „örök életbe” (azonban nem az „Isten Országába” [Jn 3,5]), azzal érvelve, hogy Isten nem ítélheti a pokolra azokat, akik nem bűnösök személyesen.²³

16. Pelágiusszal ellentétben Ágoston arra a megállapításra jutott, hogy azok a kisgyermek, aki keresztség nélkül haldokol meg, a pokolra kerülnek.²⁴ Az Úr tanítására hivatkozik, Jn 3,5, valamint az Egyház liturgikus gyakorlatára. Miért hozzák a kisgyermekeket a kereszteselő medencéhez, különösen a halálveszélyben lévő újszülötteket, ha nem azért, hogy biztosítsák nekik az Isten Országába való bejutást? Miért vetik őket alá az ördögüzésnek, és rálehelésnek, ha nem kell őket megszabadítani a gonosztól?²⁵ Miért születnek újjá, ha nem kell megújulniuk? A liturgikus gyakorlat megerősíti az Egyház hitét, hogy mindenki öröklí Ádám bűnét, és hogy mindenkinek át kell helyeztetnie a sötétség birodalmából a világosság országába (Kol 1,13).²⁶ Csak egyetlen keresztség van, ugyanaz a kisgyermek és felnőttek számára, s a bűnök megbocsátására.²⁷ Ha a kisgyermekeket megkeresztezik, akkor az azért van, mert bűnösök. Habár nyilvánvalóan nem bűnösök személyes bűnnel, a Rómaiakhoz írt levél 5,12 szerint (az Ágoston számára elérhető latin fordításban) vétkeztek „Ádámban”.²⁸ „Miért halt meg értük Krisztus, ha nem bűnösök?”²⁹ Mindenkinek szüksége van Krisztusra mint Üdvözítőjére.

²² Vö. PELAGIUS, *Expositio in epistolam ad Romanos*, in A. Souter (ed.), *Expositiones XIII epistolarum Pauli*, Cambridge, 1926.

²³ Vö. ÁGOSTON, *Epistula 156*, in *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum* (a továbbiakban: CSEL); 44,448sk; 175,6 (in CSEL 44,660-662); 176,3 (in CSEL 44,666sk); *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum* 1,20,26: 3,5,11-6,12 (in CSEL 60,25 sk és 137-139); *De gestis Pelagii* 11,23-24 (in CSEL 42,76-78).

²⁴ Vö. *De pecc. mer.* 1,16,21 (in CSEL 60,20 sk); *Sermo.* 294,3, in J. P. Migne (ed.), *Patrologia cursus completa. series latina (PL)*, 38,1337; *Contra Iulianum* 5,11,44 (in PL 44,809).

²⁵ Vö. *De pecc. mer.* 1,34,63 (in CSEL 60,63sk).

²⁶ Vö. *De gratia Christi et de peccato originali* 2,40,45 (in CSEL 42,202 sk); *De nuptiis et concupiscentia* 2,18,33 (in CSEL 42,286sk).

²⁷ Vö. *Sermo* 293,11 (in PG 38,1334).

²⁸ Vö. *De pecc. mer.* 1,9-15,20 (in CSEL 60,10-20).

²⁹ „Cur ergo pro illis Christus mortuus est si non sunt rei?”, in *De nupt. et conc.* 2,33,56 (in CSEL 42,513).

17. Ágoston szerint Pelágiusz aláasta a Jézus Krisztusban, az egyetlen Közvetítőben (1Tím 2,5) és az üdvözítő kegyelem szükségességében való hitet, melyet ő a kereszten szerzett meg számunkra. Krisztus azért jött, hogy üdvözítse a bűnösöket. Ő a „Nagy Orvos”, aki még a kisgyermeknek is felajánlja a keresztség gyógyszerét, hogy megváltsa őket az Ádámtól örökölt bűntől.³⁰ Ádám bűnére, ami mindenkire átszáll az emberi nemzés által, az egyedüli orvosság a keresztség. Akik nincsenek megkeresztelve, nem léphetnek be az Isten Országába. Az ítéletkor azok, akik nem lépnek be az Országba (Mt 25,34), a pokolra lesznek ítélve (Mt 25,41). Nincs „köztes hely” a mennyország és a pokol között. „Nincs köztes tér hagyva, ahová a kisgyermeket el lehet helyezni”.³¹ Bárkinek „aki nincs Krisztussal, az ördöggel kell lennie”.³²

18. Isten igazságos. Ha a meg nem keresztelt kisgyermeket a pokolra ítéli, az azért van, mert bűnösök. Noha ezek a kisgyermek a pokolban bűnhődnek, csak „legenyhébb büntetést” (*mitissima poena*) szenvednek,³³ „az összes közül a legenyhébbet”,³⁴ mert a bűnösök vétkének arányában különféle büntetések vannak.³⁵ Ezek a kisgyermek nem tudtak magukon segíteni, de nincs igazságtalanság a kárhozatra ítélésükben, mert mindannyian „ugyanahhoz a tömeghez” tartoznak, az elvesztésre ítélt tömeghez. Isten nem követ el semmiféle igazságtalanságot azokkal, akik nem lettek kiválasztva, mert mindannyian rászolgálnak a pokolra.³⁶ Miért van az, hogy egyesek a harag edényei, mások az irgalmasság edényei? Ágoston megengedi, hogy ő „nem talál kielégítő és méltó magyarázatot”. Csak felkiáltani tud Szent Pállal: „Mily kifürkészhetetlenek [Isten] ítéletei és kikutathatatlanok az utai!”³⁷ Ahelyett, hogy elítélné az isteni tekintélyt, inkább egy szűkítő értelmezést ad az Isten egyetemes üdvözítő szándékának.³⁸ Az Egyház hiszi, hogy ha valaki meg

³⁰ Vö. *Sermo* 293,8-11 (in *PL* 38,1333sk).

³¹ *Sermo* 294,3 (in *PL* 38,1337).

³² *De pecc. mer.* 1,28,55 (*CSEL* 60,54).

³³ *Enchiridion ad Laurentium* 93 (in *PL* 40,275); vö. *De pecc. mer.* 1,16,21 (in *CSEL* 60,20sk).

³⁴ *C. Iul.* 5,11,44 (in *PL* 44,809).

³⁵ Vö. *Contra Iulianum opus imperfectum* 4,122 (in *CSEL* 85,141-142).

³⁶ *Contra duas Epistulas Pelagianorum* 2,7,13 (in *CSEL* 60,474).

³⁷ *Sermo* 294,7,7 (in *PL* 38,1339).

³⁸ Míután a pelagiánus vita kezdetétől fogva az Isten egyetemes üdvözítő szándékát tanította (*De Spiritu et littera* 33,57-58 [in *CSEL* 60,215sk]), Ágoston különböző módokon következetesen korlátozta az 1Tím 2,4-ben lévő „mindenki” egyetemességét: mindazok (és csak azok) *ténylegesen* üdvözítve lesznek; minden *osztály* (zsidók és pogányok), nem minden egyes személy; *sokan*, vagyis néni mindenki (*Enchir.* 103 [in

van váltva, az az Isten ki nem érdemelt irgalmassága által van, viszont ha valaki kárhozatra van ítélve, az az ő jól kiérdemelt ítélete. Isten akaratának igazságát a másik világban fogjuk felfedezni.³⁹

19. A 418-as karthágói zsinat elvetette Pelágiusz tanítását. Elítélte azt a véleményt, hogy a kisgyermek „semmi olyat nem hoznak magukkal az Ádám-tól való eredeti bűnből, amit az újjászületés fűrdője engesztel ki”. Pozitíve, ez a zsinat azt tanította, hogy „a kicsinyeket, akik koruknál fogva büntetést elkövetni még képtelenek, valóságosan azért kereszteljük meg a bűnök bocsánatára, hogy újjászületésükben megtisztuljanak attól, amit származásuk révén magukkal hoztak”.⁴⁰ Továbbá azt is hozzáfűzte, hogy nincs „egy közbeső hely, vagy valahol másutt valamilyen, ahol olyan szent gyermekek élhetnek, akik keresztelés nélkül hagyták el ezt az életet, amely keresztelés nélkül a mennyek országába, vagyis az örök életbe belépni lehetetlen”.⁴¹ Ez a zsinat azonban nem helyeselte kifejezetten Ágoston minden szigorú nézetét a keresztség nélkül meghalt kisgyermek sorsát illetően.

20. Oly nagy volt azonban Ágoston tekintélye Nyugaton, hogy a latin atyák (pl. Jeromos, Fulgentius, Viennei Avitus és Nagy Gergely) átvették a véleményét. Nagy Gergely leszögezi, hogy Isten még azokat is kárhozatra ítéli, akiknek a lelkén csupán az áteredő bűn van; még azoknak a kisgyermeknek is „örök gyötrődésre” kell menniük, akik saját

PL 40,280]; C. Jul. 4,8,44 [in PL 44,760]). A janzenizmustól eltérően viszont Ágoston mindig tanította, hogy Krisztus mindenkiért meghalt, a kisgyermekket is belcérte („Numquid [parvuli] aut homines non sunt ut non pertineant ad id quod dictum est, omnes homines [1Tim 2,4]?”: C. Jul. 4,8,42 [in PL 44,759]; vö. C. Jul. 3,25,58 [in PL 44,732]; Sermo 293,8 [in PL 38,1333]) és hogy Isten nem parancsol lehetetlent (De civitate Dei 22,2 [in CSEL 40,583-585]; De natura et gratia 43,50 [in CSEL 60,270]; Retractationes 1,10,2 [in PL 32,599]). A téma mélyebb elemzéséhez lásd F. Moriones (ed.), *Enchiridion theologicum Sancti Augustini*, Madrid, La Editorial Católica, 1961, 327 sk és 474-481.

³⁹ Vö. *Enchir.* 94-95 (in PL 40,275sk); *De nat. et grat.* 3,3-5,5 (in PL 44,249 sk).

⁴⁰ DS 223. Ezt a tanítást a Tridenti Zsinat is átvette: TRIDENTI ZSINAT, Ötödik Ülés, *Decreto sul peccato originale* (in DS 1514); J. Neuner – J. Dupuis (eds), *The Christian Faith in the Doctrinal Document of the Catholic Church*, (Theological Publications in India), Bangalore, 2004, 511.

⁴¹ DS 224: „Item placuit, ut si quis dicit, ideo dixisse Dominum: »In domo Patris mei mansionem multae sunt« (Io 14,2), ut intelligatur, quia in regno caelorum erit aliquis medius aut ullus alicubi locus, ubi beati vivant parvuli, qui sine baptismo ex hac vita migrarunt, sine quo in regno caelorum, quod est vita aeterna, intrare non possunt, anathema sit”. Vö. C. Munier (ed.), *Concilia Africae A. 345 – A. 525*, Turnhout, 1974, 70. – Ez a kánon megvan néhány kéziratban, de másokból hiányzik. Az *Indiculus* nem közli. Vö. DS 238-249.

akarattukból sohasem vétkeztek. A Jób 14,4-5 (LXX-es), a Jn 3,5 és az Ef 2,3 részletet idézi a „harag gyermekei”-ként való születésünk állapotáról.⁴²

1.4. A középkori skolasztikusok

21. Az egész középkorban Ágoston volt a hivatkozási pont a latin teológusok számára ebben a témában. Jó példa erre Canterbury Anzelm: ő azt tartja, hogy azok a kisgyermek, akik keresztség nélkül halnak meg, az áteredő bűn miatt kárhoznak el, s ez Isten igazságosságával összhangban van.⁴³ Az általános tanítást Szent-Viktori Hugó összegezte: azok a kisgyermek, akik keresztlehetlenül halnak meg, nem üdvözülhetnek, mert (1.) nem részesültek a szentségben, és (2.) nem tudnak személyes hitből fakadó cselekedetet kifejezni, ami helyettesítené a szentséget.⁴⁴ Ez a tanítás azt jelenti, hogy az embernek meg kell igazulnia a földi élete folyamán azért, hogy halála után belépjen az örök életbe. A halál véget vet a választási lehetőségnek a kegyelmet elfogadni vagy elutasítani, azaz Istenhez ragaszkodni vagy elfordulni tőle: a halál után a személy alapvető beállítottságai Isten előtt már nem módosíthatók tovább.

22. De a legtöbb középkori szerző, Petrus Abelardus-tól kezdve, Isten jóságát hangsúlyozza, és úgy magyarázza Ágoston „legenyhébb büntetés”-ét, mint a boldogító színelátás hiányát (*caementia visionis Dei*), elnyerésének reménye nélkül, de további büntetések nélkül.⁴⁵ Ezt a tanítást, amely módosította Szent Ágoston szigorú véleményét, Petrus Lombardus terjesztette el: a kisgyermek Isten színelátásának hiányán kívül más büntetést nem szenvednek.⁴⁶ Ez a tétel vezette arra a tizenharmadik század teológiai gondolkodásmódját, hogy a meg nem keresztelt kisgyermek sorsát a mennyekben lévő szentekétől lényegesen eltérőnek jelölje meg, de részben különbözön az elkárhozottakétól is, akikkel azonban mégis társítják őket. Ez nem gátolta meg a középkori teoló-

⁴² Nagy Szent Gergely, *Moralia* 9,21, Jób kommentárjában 9,17 (in *PL* 75,877). Lásd még *Moralia* 12,9 (in *PL* 75, 992-993) és 13,44 (in *PL* 75,1038).

⁴³ Vö. CANTERBURY ANZELM, *De conceptu virginali et de originali peccato*, in F. S. Schmitt (ed.), I, II, cap. 28, 170-171.

⁴⁴ SZENT-VIKTORI HUGÓ, *Summa Sententiarum*, tract. V, cap. 6, (in *PL* 176,132).

⁴⁵ Vö. PETRUS ABELARDUS, *Commentaria in Epistolam Pauli ad Romanos*, Liber II [5,19], (*Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis* 11), 169-170.

⁴⁶ Vö. PETRUS LOMBARDUS, *Sententiae*, Lib. II, dist. 33, cap. 2, in I. Brady (ed.), I, 1/2, Grottaferrata, 1971, 520.

gusokat abban, hogy két (és nem három) lehetséges kimenetelt tartsanak az emberi lét számára: a menny boldogságát a szenteknek, és ennek a mennyi boldogságnak a hiányát a kárhozottaknak és azoknak a kisgyermeknek, akik keresztleletlenül haltak meg. A középkori tanítás fejlődésében a boldogító színelátás elvesztését (*poena damni*) az áteredő bűn megfelelő büntetéseként értelmezték, míg az „örök pokol kínjai” a személyesen elkövetett halálos bűnökért járó büntetést jelentették.⁴⁷ A középkorban az egyházi Tanítóhivatal több alkalommal megerősítette, hogy azok, „akik halálos bűnben hálnak meg”, és azok, akik „csak az áteredő bűnben hálnak meg”, „különböző büntetést” kapnak.⁴⁸

23. Mivel az értelmes kor alatti kisgyermek nem követte el személyes bűnt, a teológusok arra a közös véleményre jutottak, hogy ezek a megkereszteletlen kisgyermek semmiféle fájdalmat nem éreznek, sőt, teljes természetes boldogságot élveznek az összes természetes javakban Istennel való közös részesülésük által (Aquinoi Tamás, Duns Scotus).⁴⁹ Ennek az utóbbi teológiai tételnek a többlete különösen abban áll, hogy elismer egy valódi boldogságot azoknak a kisgyermeknek a körében, akik szentségi keresztség nélkül hálnak meg: valódi egyesülést birtokolnak Istennel, az állapotuknak megfelelően. Ez a tétel bizonyos módon a természetes és a természetfölötti rend közötti kapcsolatnak, és különösképpen a természetfelettre való irányulásnak a fogalomalkotására alapoz; de nem szabad összekeverni a „tisza természet” fogalmának későbbi fejlődésével. Aquinoi Tamás például azt állította, hogy egyedül a hit teszi lehetővé számunkra, hogy tudjuk: az emberi élet természetfölötti célja a szentek dicsőségében áll, vagyis a Háromságban egy Isten életében való részesedésben a boldogító színelátás révén. Mivel ez a természetfölötti cél meghaladja az emberi természetes megismerést, és mivel a megkereszteletlen kisgyermeknél hiányzik a szentség, ami megadta volna nekik ennek a természetfölötti megismerésnek a csíráját,

⁴⁷ Vö. III. INCE, „*Maiore Ecclesiae causas*” levél Ymbertus arles-i érseknek, (in *DS* 780): „*Poena originalis peccati est carentia visionis Dei, actualis vero poena peccati est gehennae perpetuae cruciatus...*” [„Az áteredő bűn büntetése Isten látásának hiánya, a tényleges bűn büntetése pedig az örök pokol kínja...] Ez a teológiai hagyomány a „pokol kínjai”-ban a testi, akár érzékszervi, akár szellemi büntetéseket látta: vö. AQUINOI TAMÁS, *IV Sent.*, dist. 44, q. 3, a. 3, q1a 3; dist. 50, q. 2, a. 3.

⁴⁸ II. LYONI ZSINAT, *Paleologosz Mihály császár hitvallása*, (in *DS* 858); XXII. JÁNOS, „*Nequaquam sine dolore*” levél az örményeknek, (in *DS* 926); FIRENZEI ZSINAT, „*Laetentur caeli*” dekrétum, (in *DS* 1306).

⁴⁹ AQUINOI TAMÁS, *II Sent.*, dist. 33, q. a. 2; *De malo*, – 5, a. 3; J. DUNS SCOTUS, *Lectura II*, dist. 33, q. un.; *Ordinatio II*, dist. 33, q. un.

Aquinoi arra a végeredményre jut, hogy a keresztség nélkül meghalt kisgyermek nem tudja azt, hogy mitől vannak megfosztva, így tehát nem szenvednek a boldogító színelátás hiányától.⁵⁰ Még ha a teológusok egy ilyen véleményt el is fogadtak, a boldogító színelátás hiányát akkor is szenvedésnek („büntetésnek”) tartották az isteni üdvigondozásban. A „természetes boldogságról” (és mindenféle szenvedés hiányáról) szóló teológiai tanítás úgy tekinthető, mint egy kísérlet arra, hogy megmagyarázzák Isten igazságosságát és irgalmasságát azokkal a kisgyermekkel kapcsolatban, akik nem követtek el személyes bűnt, ily módon nagyobb súlyt adva Isten irgalmasságának, mint Ágoston szemléletében. Azok a teológusok, akik fenntartják a természetes boldogságnak ezt az állítását a keresztség nélkül meghalt kisgyermekre vonatkozóan, nagyon élénk érzéket mutatnak az üdvösség ingyenessége és Isten akaratának titka iránt, amit az emberi gondolkodás nem tud teljesen befogadni.

24. Azok a teológusok, akik ilyen vagy olyan formában azt tanították, hogy a megkereszteletlen kisgyermek meg vannak fosztva Isten színelátásától, általában egy kettős állítást tartottak fenn: (a) Isten azt akarja, hogy mindenki üdvözüljön, és (b) Isten, aki azt akarja, hogy mindenki üdvözüljön, hasonlóképpen akarja az adományokat és eszközöket, amelyeket ő maga rendelt az üdvösség eléréséhez, és amelyeket megismertetett velünk a kinyilatkoztatása által. A második állítás önmagában nem zárja ki az isteni üdvigondozás más rendelkezéseit (amint az világos, például az Aprószentek tanúskodásában). A „kisgyermek limbusa” kifejezés aztán a XII. és XIII. század fordulóján lett kitalálva, hogy megjelöljék vele az ilyen gyermekeknek a „pihenőhelyét” (az alsó területek „pereme”). A teológusok azonban úgy tudtak vitatkozni ezen a kérdésen, hogy nem használták a „limbus” szót. A tanáikat nem szabad összekeverni a „limbus” szó használatával.

25. Ezeknek a tantételeknek a fő megállapítása az, hogy akik nem voltak képesek szabad cselekedetre, amellyel együttműködnének a kegyelemmel, és akik anélkül haltak meg, hogy újjászülettek volna a keresztség szentsége által, meg vannak fosztva Isten színelátásától az eredeti bűn miatt, amely átöröklődik az emberi nemzedékre.

⁵⁰ AQUINOI TAMÁS, *De malo*, q. 5, a. 3: „Anime puerorum... carent supernaturali cognitione que hic in nobis per fidem plantatur, eo quod nec hic fidem habuerunt in actu, nec sacramentum fidei susceperunt... Et ideo se privari tali bono anime puerorum non cognoscunt, et propter hoc non dolent”. Vö. *ibid.* ad 4. ediyione Leoniana, vol. 23, 136.

1.5. A modern, Trident utáni kor

26. Ágoston gondolata újjáéledésnek örvendett a XVI. században, s ezzel együtt az elmélete a megkereszteletlen gyermekek sorsáról is, amint azt például Bellarmin Róbert tanúsítja.⁵¹ Az ágostoni tanítás eme újjáéledésének egyik következménye a janzenizmus lett. Az ágostoni iskola katolikus teológusaival együtt a janzenisták élénken szembeszálltak a limbus elméletével. Ez alatt a korszak alatt a pápák (III. Pál, XIV. Benedek, XIII. Kelemen)⁵² megvédték a katolikusok azon jogát, hogy Ágoston szigorú nézetét tanítsák, mely szerint azok a kisgyermek, akik csak az áteredő bűnnel haltak meg, elkárhoztak, és a pokol lángjainak örök kínjával, bár a „legenyhébb büntetéssel” lettek büntetve (Ágoston), összevetve azzal, amit a felnőttek szenvednek el, akik halálos bűneikért lettek büntetve. Másrészt, amikor a janzenista pistoiai zsinat (1786) érvénytelennek nyilvánította a „limbus” középkori elméletét, VI. Piusz megvédte a katolikus iskolák jogát, hogy azt taníthassák: akik csak az áteredő bűnnel hálnak meg, a boldogító színelátás hiányával vannak büntetve („a hiány büntetése”), de nem érzékelhető szenvedésekkel (a „tűz” büntetése). Az *Auctorem fidei* (1794) bullában a pápa elítélte mint „hamis meggondolatlan, a katolikus iskolákra nézve igazságtalan” tanítást, „amely a pokol azon helyét, amelyet a hívők általában a gyermekek limbusának neveznek, s amelyen a csupán az eredeti bűnnel terhelt lelkek a tűz büntetésének kivételével kárhozat büntetését szenvedik el, mint egy pelagiánus mesét [fabula pelagiana] elveti; mintha ezáltal a tűzzel való büntetést kizárók a bűniől és büntetéstől mentes ama helyet és közbülső állapotot az Isten országa közé tennék, amilyenről a

⁵¹ BELLARMIN, R., *De amissione gratiae* VI, c. 2 és c. 6, in *Opera*, vol. 5, Paris, 1873, 458, 470.

⁵² Vö. III. PÁL, „Alias cum felicitate” (1535. szeptember 23.), in J. LAURENTII BERTI FIORENTINI, *Opus de theologicis disciplinis*, vol. V. Venetiis, Ex Typographia Remondiniana, 1760, 36; III. PÁL, „Cum alias quorundam” (1538. március 11.), vol. I, *ibid.*, 167-168; XIV. BENEDEK, „Dum praeterito mense”, (1748. július 31.), „Non sine magno” (1750. december 30.), „Sotto il 15 di luglio” (1751. május 12.), in *Benedicti XIV Acta sive nondum sive sparsim edita nunc autem primum collecta cura Raphaelis de Martinis*, Neapolí, 1894, vol. I, 554-557; vol. II, 74 és 412-413. További szövegekhez és utalásokhoz lásd G. J. DYER, *The Denial of Limbo and the Jansenist Controversy*, Mundelein, 1955, 139-159; különösen lásd 139-142, a XIII. Kelemen alatt 1758-ban és 1759-ben folyt viták számadása, a *Biblioteca Corsiniana* 1485-ös kézírata alapján, Roma, 41.C.15. („Cause trattate nella S. C. del Sant’Uffizio di Roma dal 1733 al 1761”).

pelagíanusok regéltek”.⁵³ A pápai fellépések ebben a korszakban megvédték a katolikus iskolák szabadságát a kérdés megközelítésében. Nem hitelesítették a limbus fogalmát hittételként. Azonban a limbus általános katolikus tan volt egészen a XX. század közepéig.

1.6. Az I. Vatikáni Zsinattól a II. Vatikáni Zsinatig

27. Az I. Vatikáni Zsinatot megelőzően, majd ismét, a II. Vatikáni Zsinat előtt, bizonyos körökben élénk érdeklődés volt a katolikus tanítás megfogalmazására erről a témáról. Ez az érdeklődés világosan kitűnik a *De doctrina catholica* című, az I. Vatikáni Zsinat számára készített (de a zsinati szavazásnak alá nem vetett), dogmatikus konstitúció átdolgozott szkémájából, amely úgy mutatta be a keresztség nélkül meghalt kisgyermekek sorsát, mint akik [félúton] vannak egyrészt a kárhozatra ítélték, másrészt a purgatóriumban lévő lelkek s a boldogok között: „Etiam qui cum solo originali peccato mortem obeunt, beata Dei visione in perpetuum carebunt”.⁵⁴ A XX. században azonban a teológusok keresték a jogot arra, hogy új megoldásokat gondoljanak el, bennfoglaltan azt a lehetőséget, hogy Krisztustól teljes megváltása kiterjedjen ezekre a kisgyermekekre.⁵⁵

28. A II. Vatikáni Zsinat előkészítő szakaszában néhányan azt kívánták, hogy zsinat erősítse meg az általános tanítást, mely szerint a

⁵³ VI. PIUSZ, „*Auctorem fidei*” bulla, (in *DS* 2626). Erről a témáról lásd DYER, *The Denial of Limbo and the Jansenist Controversy* (52. lábj.), 159-170.

⁵⁴ *Schema reformatum constitutionis dogmaticae de doctrina catholica*. cap. V, n. 6, in *Acta et Decreta Conciliorum Recentiorum, Collectio Lacensis*, t. 7. Friburgi Brisgoviae, 1890, 565.

⁵⁵ A vita vázlatához és néhány, a II. Vatikáni Zsinat előtt kínált új megoldáshoz lásd Y. CONGAR, „Morts avant l’aurore de la raison”, in *Vaste monde ma paroisse: Vérité et dimensions du Salut*, Paris, 1959, 174-183; G. DYER, *Limbo: Unsettled Question*. New York, 1964, 93-102 (teljes bibliográfiával a 192-196. lapokon); W. A. van ROO, „Infants Dying without Baptism: A Survey of Recent Literature and Determination of the State of the Question”, in *Gregorianum* 35 (1954) 406-473; A. MICHEL, *Enfants morts sans baptême*. Paris, 1954; C. JOURNET, *La volonté divine salvifique sur les petits enfants*. Paris, 1958; L. RENWART, „Le baptême des enfants et les limbes”, in *Nouvelle Revue Théologique* 80 (1958) 449-467; H. de LAVALETTE, „Autour de la question des enfants morts sans baptême”, in *Nouvelle Revue Théologique* 82 (1960) 59-69; P. GUMPEL, „Unbaptized Infants: May They be Saved?”, in *The Downside Review* 72 (1954) 342-458; IDEM, „Unbaptized Infants: A Further Report”, in *The Downside Review* 73 (1955) 317-346; V. WILKIN, *From Limbo to Heaven: An Essay on the Economy of Redemption*. New York, 1961. A II. Vatikáni Zsinat után: E. BOISSARD, *Réflexions sur le sort des enfants morts sans baptême*. Paris, 1974.

megkereszteletlen kisgyermek nem érhetik el a boldogító szinelátást, s ezzel zárják le a kérdést. A Központi Előkészítő Bizottság ellenállt ennek a kérésnek, tudva azt, hogy milyen sok érv áll a hagyományos tanítással szemben, és hogy mennyire szükséges egy olyan megoldást javasolni, amely jobban megegyezne a *sensus fidelium* fejlődésével. Mivel azt gondolták, hogy a teológiai gondolkodás erről a vitapontról nem eléggé érett, a kérdést nem vették bele a zsinat tárgysorozatába: nem került be a zsinat megfontolásai közé, és nyitva maradt további vizsgálódáshoz.⁵⁶ A kérdés a problémák egész sorát támasztotta, melyek megoldása a teológusok közti vita tárgya lett, különösképpen: az Egyház hagyományos tanításának helyzete a keresztség nélkül meghaló kisgyermekkel kapcsolatban; a kifejezett utalások hiánya a Szentírásban erre vonatkozóan; az emberek természetes rendje és természetfölötti hívátása közötti kapcsolat; az eredeti bűn és Isten egyetemes üdvözítő szándéka; és a szentségi keresztség „helyettesítői”, amelyeket segítségül lehet hívni a kisgyermek számára.

29. A katolikus Egyház azt a meggyőződését, hogy a keresztség szükséges az üdvözüléshez, erőteljesen kifejezte a Firenzei Zsinaton 1442-ben a jakobiták számára szóló dekrétumban: a kisgyermeken „másképpen segíteni nem lehet, hanem csak a keresztség szentségével, amely kiragadja őket az ördög hatalmából és Isten fiaivá fogadja őket”.⁵⁷ Ez a tanítás az isteni jóindulat nagyon erőteljes felfogására utal, amely a Krisztus által alapított szentségi üdvrendben nyilvánult meg: az Egyház semmi más eszközt nem ismer, amely biztosíthatja a kisgyermek számára az örök életbe való bejutást. Azonban az Egyház hagyományosan elismerte a vízzel történő keresztség néhány helyettesítőjét is (amely a halott és feltámadt Krisztus misztériumába való szentségi beletestesülés), mégpedig a vérkeresztséget (a Krisztusba való beletestesülést a Krisztusért vállalt vértanúság által) és a vágykeresztséget (a Krisztusba való beletestesülést a szentségi keresztség vágya vagy kívánása által). A XX. század folyamán néhány teológus, néhány régebbi állítást kifejtve, azt javasolta, hogy ismerjék el a kisgyermek számára vagy a vérkeresztség valamilyen formáját (ezeknek a kisgyermeknek a szenvedésére és halálára való tekintettel), vagy a vágykeresztség valamilyen formáját (segítségül hívva az ezekben a megigazulás felé irányított kisgyerme-

⁵⁶ Az utalásokhoz lásd G. ALBERIGO – J. A. KOMONCHAK (eds.), *History of Vatican II*, Maryknoll, 1995, 236-245; 308-310.

⁵⁷ DS 1349.

kekben lévő „öntudatlan vágyat” a keresztségre, vagy pedig az Egyház vágyát).⁵⁸ Ezek a vágykeresztség vagy vérkeresztség valamilyen formáját segítségül hívó javaslatok azonban bizonyos nehézségeket hoztak magukkal. Egyrészt nehéz a felnőttekben meglévő vágykeresztség cselekedetével kisgyermekeket felruházni. A kisgyermek aligha lehet azon a szinten, hogy olyan, teljesen szabad és felelős személyes cselekedetet vigyen végbe, amely helyettesíthetné a szentségi keresztséget; az ilyen teljesen szabad és felelős cselekedet az értelem ítéletében gyökeredzik, és nem vihető végbe tökéletesen, mielőtt az emberi személy még nem jutott el az értelem elégséges és megfelelő használatára (*aetas discretionis*: „ítéletalkotás kora”). Másrészt nehéz megérteni, hogyan tudna az Egyház „helyettesíteni” a megkereszteletlen gyermekeknek. A szentségi keresztség esete ellenben teljesen más, mivel a kisgyermeknek kiszolgáltatott szentségi keresztség annak erejében birtokolja a kegyelmet, ami sajátosan a szentségé, amennyiben olyan, vagyis az újjászületés biztos ajándékát, magának Krisztusnak a hatalma révén. Ezért magyarázta XII. Piusz a szentségi keresztség fontosságára hivatkozva a „Beszéd az olasz szülésznőkhöz” című beszédében 1951-ben: „A kegyelem állapota abszolút szükséges az üdvözüléshez: nélküle nem lehet eljutni a természetfölötti boldogságra, Isten boldogító szinelátására. A felnőttben a szeretet cselekedete elegendő a megszentelő kegyelem elnyerésére és a keresztség hiányának helyettesítésére; a meg nem született vagy az újszülött gyermek számára ez az út nincs nyitva.”⁵⁹ Ez adott alkalmat a teológusok között, hogy újragondolják a kisgyermeknek az isteni kegyelem befogadásra való képességét, a szentségen kívüli Krisztusba való betagozódás lehetőségét és az Egyház anyai közvetítői tevékenységét.

30. Ugyanilyen szükséges az e tárgy iránti türelmességgel megfigyelni a vitatott kérdések között természetfölötti rend ingyenességét. A II. Vatikáni Zsinat előtt XII. Piusz, más körülmények között és más kérdésekre hivatkozva, nyomatékosan az Egyház tudomására hozta ezt, azt magyarázva, hogy az ember lerombolja a természetfölötti rend ingyenességét, ha azt állítja, hogy Isten nem tud értelmes lényeket teremteni anélkül, hogy ne a boldogító szinelátásra rendelné

⁵⁸ Ehhez a javaslathoz és az általa támasztott kérdésekhez lásd DYER, *The Demal of Limbo and the Jansenist Controversy* (52. láb.), 102-122.

⁵⁹ XII. PIUSZ, „Allocuzione al Congresso dell'Unione Cattolica Italiana delle Osterreichhe”, in *AAS* 43 (1951) 841.

és hívná őket.⁶⁰ Isten jósága és igazságossága nem jelenti azt, hogy a kegyelem szükségszerűen vagy „automatikusan” adatik. A teológusok között a megkereszteletlen kisgyermek sorsáról szóló megfontolásban ettől kezdve megjelent a kegyelem teljes ingyenességének, valamint az összes ember Krisztusra és az általa nekünk megszerzett megváltásra való rendelkezésének megújított szemlélete.

31. A II. Vatikáni Zsinat, anélkül, hogy közvetlenül válaszolt volna a megkereszteletlen kisgyermek sorsára irányuló kérdésre, megjelölt sok utat, hogy irányítsák a teológiai megfontolást. A zsinat sokszor felidézte Isten üdvözítő szándékának egyetemességét, amely minden emberre kiterjed (1 Tim 2,4).⁶¹ Az összes embernek „egy a végső célja: Isten. Isten gondviselése, tevékeny jósága és üdvözítő terve pedig kiterjed mindenkire” (*Nostra aetate* 1; vö. *Lumen gentium* 16). Egy sajátosabb gondolatmenetben, amely bemutat egy elgondolást az Isten képére teremtett ember méltóságán alapuló emberi életről, *Gaudium et spes* a konstitúció emlékeztet arra, hogy „az emberi méltóság lényeges alkotó eleme, hogy hivatása van az Istennel való közösségre”, pontosítva, hogy „Isten már az eredet címén hívja párbeszédre az embert” (*Gaudium et spes* 19). Ugyanez a konstitúció erőteljesen kijelenti, hogy egyedül csak a megtestesült Ige misztériumában kap igazi fényt az ember misztériuma. Továbbá ott van a zsinat híres megállapítása, amely kijelenti: „Mivel Krisztus mindenkiért meghalt, és mivel az embernek valójában csak egy végső hivatása van, mégpedig az isteni, vallanunk kell: a Szentlélek mindenkinek módot ad arra – Isten tudja, miképpen –, hogy a húsvéti titkában részesedjék” (*Gaudium et spes* 22). Habár a zsinat ezt a tanítást nem alkalmazta közvetlenül a keresztség nélkül meghalt kisgyermekre, ezek a szövegek utat nyitnak afelé, hogy magyarázatul szolgáljanak a reménységnek az ő javukra.⁶²

⁶⁰ Vö. XII. PIUSZ, „»Hunami generis« körlevél”, in *AAS* 42 (1950) 570: „Alii veram »gratuitatem« ordinis supernaturalis corrumpunt, cum autement Deum entia intellectu praedita condere non posse, quin eadem ad beatificam visionem ordinem et vocet”.

⁶¹ Vö. *Lumen gentium* 15-16; *Nostra aetate* 1; *Dignitatis humanae* 11; *Ad gentes* 7.

⁶² Lásd például – többek között – Rahner megállapításait: K. RAHNER, „Die bleibende Bedeutung des II Vatikanischen Konzils”, in *Schriften zur Theologie*, Band XIV, Zürich – Köln – Einsiedeln, 1980, 314-316. Más árnyalattal: J.-H. NICOLAS, *Synthèse dogmatique. De la Trinité à la Trinité*, Fribourg – Paris, 1985, 848-853. Lásd még J. Ratzinger megállapításait, aki magán-teológusként fejtette ki nézeteit in Vittorio MESSORI a colloquio con il cardinale J. RATZINGER, *Rapporto sulla fede*. Cinisello Balsamo, 1985, 154-155.

1.7. Hermeneutikai problémák

32. A történelmi elemzés a keresztség nélkül meghalt kisgyermek sorsáról szóló katolikus tanítás kibontakozását és fejlődését mutatja. Ez a fejlődés megtámad néhány tanrendszerbeli alapelveket, amelyek állandóak maradnak, valamint néhány eltérő értékű másodlagos elemet. Ugyanis a kinyilatkoztatás nem közvetíti közvetlen és kifejezett módon Isten tervének megismerését a megkereszteletlen kisgyermekekre vonatkozóan, de megvilágítja az Egyházat a hitelveket illetően, amelyeknek a gondolkodását és gyakorlatát kell irányítaniuk. A katolikus tanítás történelmének egészen a II. Vatikáni Zsinatig való teológiai értelmezése részleteiben megmutatja, hogy az Egyház hitéhez tartozó három alapvető állítás jelenik meg, a megkereszteletlen kisgyermek sorsa problémájának középpontjában. (I) Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön. (II.) Ez az üdvösség csak a Krisztus húsvéti misztériumában való részesedés által adatik, vagyis a bűnök megbocsátására szolgáló vagy szentségi, vagy más formájú keresztség által. Az emberek, a kisgyermekeket is beleértve, Krisztusnak a Szentlélek által kiírástott kegyelmétől elkülönítve nem üdvözülhetnek. (III.) A kisgyermek nem lépnek be Isten Országába, az eredeti büntől a megváltói kegyelem által való megszabadulás nélkül.

33. A teológiának és a tanítóhivatali tanításnak a története részletesen megmutatja az Isten egyetemes üdvözítő szándéka értelmezési módjával kapcsolatos fejlődést. A múlt teológiai hagyománya (ókor, középkor, a modern idők kezdete), különösen az ágostoni hagyomány, gyakran azt mutatja be, ami – a modern teológiai fejlődéshez képest – úgy tűnhet, mintha Isten üdvözítő szándéka egyetemességének „megszorító” felfogása lenne.⁶³ A teológiai kutatásban az isteni üdvözítő szándéknak „mennységileg” egyetemesként való felfogása viszonylag újkeletű. A Tanítóhivatal szintjén ez a szélesebb felfogás fokozatosan lett jóváhagyva. A pontos keltezés megpróbálása nélkül, megfigyelhető, hogy világosan a XIX. században jelent meg, különösképpen IX. Piusznak azoknak a lehetséges üdvözüléséről szóló tanításában, akik önhibájukon kívül nem ismerik a katolikus hitet: azok, akik „tiszt és igaz életet élnek, az isteni fényesség és kegyelem működő erejével képesek elnyerni az örök életet, hiszen Isten, aki mindenkinek az érzületét,

⁶³ Vö. 38. lábjegyzet.

lelkületét, gondolatait és viselkedését teljesen átlátja, megvizsgálja és ismeri, legfőbb jósága és kegyessége szerint a legkevésbé sem tűri, hogy bárki, akit akarattal elkövetett vétek nem terhel, örök gyötrellemel bűnhődjék”.⁶⁴ A katolikus tan ilyen kiteljesedése és érlelődése időközben a megkereszteletlen kisgyermekek üdvözülése lehetséges útjainak új megfontolására adott alkalmat.

34. Az Egyház hagyományában az a megállapítás, hogy a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek meg vannak fosztva a boldogító szinelátástól, hosszú időn keresztül „általános tanítás” volt. Ez az általános tanítás a kinyilatkoztatásból kapott alapelvek összehangolásának egy bizonyos módját követte, de nem birtokolta a hitről szóló megnyilatkozás biztonságát, vagy más megállapításoknak ugyanazt a biztonságát, amiket nem lehetett volna elvetni egy istenileg kinyilatkoztatott dogmának vagy a Tanítóhivatal meghatározott döntésével kihirdetett tanításnak a tagadása nélkül. Az e témáról való egyházi gondolkodás történelmének tanulmányozása rámutat, hogy megkülönböztetéseket kell tenni. Ebben az összefoglalásban először megkülönböztetjük a hit megállapításait, és azt, ami a hithez tartozik; másodsor az általános tanítást; harmadsor pedig a teológiai véleményt.

35. a) A pelagiánusok felfogását, mely szerint a megkereszteletlen kisgyermek az „örök életre” jutnak, a katolikus hittel ellenkezőnek kell tekinteni.

36. b) Az a III. Ince által megfogalmazott megállapítás, hogy „az áteredő bűn büntetése Isten látásának hiánya”,⁶⁵ a hithez tartozik: az áteredő bűn önmagában akadálya a boldogító szinelátásnak. A kegyelem szükséges ahhoz, hogy megtisztuljunk az eredeti bűntől és az Istennel való közösségbe emelkedjünk, hogy beléphessünk az örök életbe és örülhessünk Isten látásának. Történelmileg nézve, az általános tanítás ezt a megállapítást alkalmazta a megkereszteletlen kisgyermek sorsára, és arra a következtetésre jutott, hogy ezek a kisgyermek meg vannak fosztva a boldogító szinelátástól. Azonban Ince pápa tanítása, hittartal-

⁶⁴ IX. PIUSZ, „Quanto conficiamur moerore” körlevél, 1863. augusztus 10., (in *DS* 2866): „Qui... honestam rectamque vitam agunt, posse, divinae lucis et gratiae operante virtute, aeternam consequi vitam, cum Deum, qui omnium mentes, animos, cogitationes habitusque plane intuetur, scrutatur et noscit, pro summa sua bonitate et clementia minime patiat, quempiam aeternis puniri suppliciiis, qui voluntarie culpae reatam non habeat”.

⁶⁵ Vö. III. INCE, „*Maiores Ecclesiae causas*” levél Ymbertus arles-i érseknek. (in *DS* 780).

mában, nem jelenti szükségszerűen azt, hogy azok a kisgyermekek, akik a szentségi keresztség nélkül halnak meg, meg vannak fosztva a kegyelemtől és a boldogító színelátás elvesztésére vannak ítélve; megengedi, hogy reméljük: Isten, aki azt akarja, hogy mindenki üdvözüljön, gondoskodik valamiféle irgalmas orvoslásról az eredeti büntől való megtisztulásukhoz és a boldogító színelátásra való eljutásukhoz.

37. c) A Tanítóhivatal középkori dokumentumaiban a „különböző büntetések” említését – azok számára, akik tényleges halálos bűnben, vagy csak az áteredő bűnben halnak meg („Azoknak a lelkei, akik halálos bűnben vagy csupán az áteredő bűnben halnak meg, mindjárt a pokolba jutnak, de nem egyenlő büntetést fognak elszenvedni”⁶⁶) – a kor általános tanítása szerint kell értelmezni. Történelmileg nézve, ezeket a megnyilatkozásokat bizonyosan a megkereszteletlen kisgyermekekre alkalmazták, azzal a végkövetkeztetéssel, hogy ezek a kisgyermekek büntetést szenvednek az áteredő bűn miatt. Azonban meg kell figyelni, hogy általában véve az Egyháznak eme megnyilatkozásai nem a megkereszteletlen kisgyermekek üdvözülésének hiányára összpontosultak, mint inkább a halál utáni külön ítélet azonnalóságára és a lelkeknek a mennybe vagy a pokolba való juttatására. Ezek a tanítóhivatali megnyilatkozások nem köteleznek bennünket arra, hogy azt gondoljuk: ezek a kisgyermekek szükségszerűen az áteredő bűnnel halnak meg, és így semmiféle mód nem létezik számukra az üdvözülésre.

38. d) VI. Piusz pápa „Auctorem fidei” bullája nem a limbus létezésének dogmatikai meghatározása: a pápai bulla arra szorítkozik, hogy elvesse a janzenista vádat, mely szerint a skolasztikus teológusok által tanított „limbus” azonos a régi pelagiánusok által a megkereszteletlen kisgyermekeknek megígért „örök élet”-tel. VI. Piusz nem azért ítélte el a janzenistákat, mert tagadták a limbust, hanem azért, mert azt állították, hogy a limbus védelmezői bűnösök voltak a pelagiánus eretnekségben. Megtartva a katolikus iskolák szabadságát arra nézve, hogy különböző megoldásokat javasoljanak a megkereszteletlen kisgyermekek sorsának problémájára, a Szentszék megvédte az általános tanítást mint elfogadható és törvényes feltételezést, anélkül, hogy szentesítette volna.

39. e) XII. Piusz „Beszéd az olasz születőkhöz”⁶⁷ című beszéde – amely leszögezi, hogy a keresztségen kívül, „nincs más eszköz a

⁶⁶ II. LYONI ZSINAT, *Paleologosz Mihály császár hívallása*. (in *DS* 858); lásd előbb, 48. lábj.

⁶⁷ In *AAS* 43 (1951) 841.

[természetfölötti] élet közvetítésére a kisgyermeknek, aki még nem jutott el értelme használatára” –, az Egyház hitét fejezte ki a kegyelem szükségességére vonatkozóan, hogy elnyerjük a boldogító színelátást, valamint a keresztségnek mint eszköznek a szükségességére vonatkozóan, hogy befogadjuk az ilyen kegyelmet.⁶⁸ Az a pontosítás, hogy a kicsiny gyermekek (a felnőttekkel szemben) nem képesek arra, hogy felelősen cselekedjenek, vagyis képtelenek olyan értelmes és szabad cselekedetre, amely „helyettesíthetné” a keresztséget, nem képezett a kor teológiai véleményeinek tartalmáról szóló megnyilatkozást, és nem tiltotta meg az üdvözülés más módjainak keresésére irányuló teológiai kutatást. XII. Piusz inkább azokra a korlátokra emlékeztetett, melyek között kell maradnia a vitának, és erőteljesen leszögezte a keresztség kiszolgáltatásának erkölcsi kötelezettségét az olyan gyermekeknek, akik halálveszélyben vannak.

40. Összefoglalva: Az a megállapítás, hogy a keresztség nélkül meghalt kisgyermek a boldogító színelátás hiányát szenvedik el, hosszú időn keresztül az Egyház közös tanítása volt, amit meg kell különböztetni az Egyház hitétől. Ami azt az elgondolást illeti, hogy a boldogító színelátás hiánya az egyetlen büntetés ezeknek a kisgyermeknek, bármi más büntetés kizárásával, az egy teológiai vélemény, a nyugaton való hosszú elfogadása ellenére. A részleges teológiai tétel az olykor ezeknek a kisgyermeknek tulajdonított „természetes boldogságot” illetően, hasonlóképpen teológiai véleményt képez.

41. Ebből következik tehát, hogy a limbus elméletén túl (amely lehetséges teológiai vélemény marad), létezhetnek más utak is, amelyek kiegészítik és megőrzik a Szentírásra alapozott hitelveket: az embernek Krisztusban való teremtése és az Istennel való közösségre történő meghívása; Isten egyetemes üdvözítő szándéka; az áteredő bűn átadása és annak következményei; a kegyelem szükségessége az Isten Országába való belépéshez és az Isten látásának elnyeréséhez; Jézus Krisztus üdvözítő közvetítői tevékenységének egyetlensége és egyetemessége; és a keresztség szükségessége az üdvözüléshez. Ezeket a más utakat nem a hitelvek módosításával, vagy feltételes elgondolások kidolgozásával lehet elérni; hanem inkább a hitelvek összefüggő kiegészítését és összeegyeztetését keresik az egyházi Tanítóhivatal vezetése alatt, nagyobb súly helyezve Isten egyetemes üdvözítő szándékára és a Krisztusban való szolidaritásra (vö. *Gaudium et spes* 22), hogy megokolják a reményt: a

⁶⁸ Lásd előbb: I 6; valamint később: 2.4.

keresztség nélkül meghalt kisgyermek örök életnek örvendhetnek a boldogító színelátásban. Azt a módszertani elvet követve, amely szerint azt, ami kevésbé ismert, annak fényében kell tanulmányozni, ami jobban ismert, ezen kisgyermek sorsának kutatásához a kiindulási pont, úgy tűnik, Isten üdvözítő szándéka, Krisztus közvetítői tevékenysége és a Szentlélek ajándéka kell hogy legyen, továbbá az olyan gyermekek helyzetének megfontolása, akik megkapják a keresztséget, és üdvözülnek az Egyház tevékenysége révén Krisztus nevében. A megkereszteletlen kisgyermek sorsa mindenestre határeset marad a teológiai kutatásban: a teológusok emlékezzenek a görög atyák apofatikus szemléletmódjára.

2. *Inquirere vias Domini:*

Isten útjait kutatni – Teológiai alapelvek

42. Minthogy tanulmányozásunk témájára semmi kifejezett válasz nem áll rendelkezésre a Kinyilatkoztatásból úgy, ahogy az a Szentírásban és a Szenthagyományban össze van foglalva, a katolikus hívőnek bizonyos alapvető teológiai elvekhez fordulnia, amelyeket az Egyház, s különösképpen a Tanítóhivatal, a hitletétemény őrzője, fejtett ki a Szentlélek közreműködésével. Amint a II. Vatikáni Zsinat megerősíti: „A katolikus tanításhoz tartozó igazságoknak »hierarchiájuk«, vagyis rangsoruk van, mert más-másképpen kapcsolódnak a keresztyén hit alapjához” (*Unitatis redintegratio* 11). Végző soron egyetlen ember sem üdvözítheti önmagát. Az üdvösség csak Istentől, az Atyától származhat Jézus Krisztus által a Szentlélekben. Ez az alapvető igazság (hogy Istennek az emberek felé megnyilvánuló üdvözítő tevékenysége „abszolút szükséges”) a történelemben az Egyház közvetítői tevékenysége és szentségi szolgálata által bontakozik ki. Az általunk alkalmazott *ordo tractandi*-t követi az *ordo salutis*, egyetlen kivétellel: az antropológiai dimenziót a szentháromságtani és egyházi-szentségtani dimenzió közé helyeztük.

2.1. *Isten egyetlen üdvözítő szándéka, amint Jézus Krisztus egyetlen közvetítői tevékenysége által a Szentlélekben megvalósult*

43. A keresztség nélkül meghalt kisgyermek sorsáról folyó vita kontextusában Isten egyetlen üdvözítő szándékának misztériuma középponti és alapvető elv. Ennek a misztériumnak a mélysége vissza-

tükröződik az isteni szeretetnek abban a paradoxonában, amely mind egyetemes, mind kedvezményes módon nyilvánult meg.

44. Az Ószövetségben Istent Izrael népe megmentőjének nevezik (vö. Kiv 6,6; MTörv 7,8; 13,5; 32,15; 33,29; Iz 41,14; 43,14; 44,24; Zsolt 78; 1Makk 4,30). Azonban az Izrael iránti kedvezményes szeretetének egyetemes szándéka van, amely kiterjed az egyes személyekre (vö. 2Sám 22,18.44.49; Zsolt 25,5; 27,1) és minden egyes emberre: „Mert szereted mindazt, ami van, semmit sem utálsz abból, amit alkottál. Mert ha gyűlöltél volna bármit is, meg sem teremtetted, s meg sem alkottad volna” (Bölcs 11,25). Izraelen keresztül találunk rá az üdvösségre a pogány népek (vö. Iz 2,1-4; 42,1; 60,1-14). „A nemzetek világosságává teszek, hogy eljusson üdvösségem a föld végéig” (Iz 49,6).

45. Istennek ez a kedvezményes és egyetemes szeretete Jézus Krisztus egyetlen és példaadó alakjában kapcsolódik egybe s valósul meg, aki mindenkinek egyetlen Üdvözítője (vö. ApCsel 4,12), de különösképpen azé, aki kicsivé és alázatossá (*tapeinószei*) válik, mint a „kicsinyek”. Valóban, Jézus, aki szelíd és alázatos szívű (vö. Mt 11,29), titokzatos rokonszenve és együttérzése van irányukban (vö. Mt 18,3-5; 10,40-42; 25,40.45). Jézus megerősíti, hogy az ezekről a kicsinyekről való gondoskodás az Isten angyalaira van bízva (vö. Mt 18,3-5). „Ugyanígy a ti Atyától, aki a mennyeekben van, nem akarja, hogy egy is elveszen e kicsik közül” (Mt 18,14). Akaratának ez a titka, az Atya jóságos tetszése szerint,⁶⁹ a Fiú által lett kinyilatkoztatva,⁷⁰ és a Szentlélek ajándéka révén adományozva.⁷¹

46. Az Atyaisten üdvözítő akaratának egyetemességét, amint az megvalósul az ő Fiának, Jézus Krisztusnak egyedüli és egyetemes közvetítői tevékenysége révén, erőteljesen fejti ki a Timóteushoz írt első levél: „Ez jó és kedves a mi üdvözítő Istenünk előtt, aki azt akarja (*thelei*), hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére. Hiszen egy az Isten, és egy a közvetítő is Isten és az emberek között: az ember Jézus Krisztus, aki odaadta önmagát váltságul mindenkéért, tanúságot téve a maga idejében” (1Tim 2,3-6). A „mindenki” nyomatékos ismétlése (1., 4., 6. vers) és ennek az egyetemességnek az igazolása Isten egyetlenségének, valamint az ő közvetítőjének alapján, aki maga ember, azt erősítik, hogy senki sincs kizárva ebből az üdvözítő akarat-

⁶⁹ Vö. Ef 1,6.9: „akaratának jóságos tetszése (*eudokia*)”.

⁷⁰ Vö. Lk 10,22: „és akinek a Fiú ki akarja (*bouletai*) nyilatkoztatni.

⁷¹ Vö. 1Kor 12,11: „mindenkinek úgy adva részt, ahogy akarja (*bouletai*)”.

ból. Abban a mértékben, ahogyan az imádság tárgya (vö. 1Tim 2,1), ez az üdvözítő akarat (*theléma*) olyan akaratra vonatkozik, amely Isten részéről őszinte, de amelynek olykor az emberek ellenállnak.⁷² Imádkoznunk kell tehát a mennyei Atyánkhoz, hogy legyen meg az ő akarata mint a mennyben, úgy a földön is (vö. Mt 6,10).

47. Ennek az akaratnak Pál – „az összes szent közül a legkisebb” (Ef 3,8) – számára kinyilatkoztatott misztériuma a gyökereit az Atya tervében találja, amely az ő Fiát nem csak azzá tette, hogy „elsőszülött legyen a sok testvér között” (Róm 8,29), hanem ő „minden teremtmény elsőszülöttje... elsőszülött a halottak közül” (Kol 1,15.18). Ez a kinyilatkoztatás lehetővé teszi az ember számára, hogy a Fiú közvetítői tevékenységében felfedezze az egyetemes és kozmikus dimenziókat, melyek minden megosztást legyőznek (vö. *Gaudium et spes* 13). Az emberiség egyetemességére való hivatkozással a Fiú közvetítői tevékenysége legyőzi (I.) a különböző kulturális, szociális és nemi megosztottságokat: „Nincs többé zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad, sem férfi, sem nő” (Gal 3,28); és (II.) a bűn okozta akár belső (Róm 7), akár személyek közötti (vö. Ef 2,14) megosztottságokat: „Ahogyan ugyanis a sok ember bűnössé vált egy ember engedelmessége által, éppúgy a sok ember megigazulttá is válik egynek engedelmissége által” (Róm 5,19). A kozmikus megosztottságokkal kapcsolatban Pál ezt magyarázza: „Mert úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakjon az egész teljesség, és hogy általa engeszteljen ki magával mindent, ami a földön és a mennyben van, azáltal, hogy békességet szerzett keresztségének vérével” (Kol 1,19-20). A két dimenziót egyesítve találjuk az Efezusiakhoz írt levélben (1,7-10): „Benne van számunkra a megváltás az ő vére által, a bűnök bocsánata... amelyet elhatározott benne... hogy Krisztusban mint Föben újra összefogjon mindent, ami az égben és ami a földön van”.

48. Bizonyosan nem látjuk még ennek a hittitoknak a megvalósulását, „üdvözülésünk ugyanis reménybeli” (Róm 8,24). A Szentlélek valóban azt tanúsítja, hogy ez még nem valósult meg, és ugyanakkor bátorítja a keresztyéneket arra, hogy imádkozzanak és hogy remélgék a végső feltámadást: „Tudjuk ugyanis, hogy minden teremtmény együtt sóhajtozik és vajúdik mindaddig. De nem csak azok, hanem mi is, akik magunkban hordjuk a Lélek zsongóit: mi magunk is sóhajtozunk bensőnkben, s várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását... Hasonlóképpen a Lélek is segítségünkre van erőtlenségünkben, mert nem tudjuk,

⁷² Vö. például Mt 23,37.

miképpen kell kérnünk, amit kérünk; de maga a Lélek jár közben értünk szavakba nem foglalható sóhajtásokkal” (Róm 8,22-23.26). Tehát a Lélek sóhajtozása nem csak segíti az imádságainkat, hanem úgyszólván magában foglalja minden felnőtt, minden gyermek és az egész teremtett világ szenvedéseit.⁷³

49. A Quiercy-i zsinat (853) leszögezi: „A mindenható Isten »azt akarja«, hogy kivétel nélkül »minden ember üdvözüljön« (1Tim 2,4), bár nem mindenki üdvözülni. Hogy pedig egyesek üdvözülnék, az Üdvözítő ajándéka: hogy pedig egyesek elveszzenek, a veszendőknek érdeme.”⁷⁴ Figyelembe véve ennek a nyilatkozatnak pozitív utalásait a mindenki egyetemes szolidaritására vonatkozóan Jézus Krisztus misztériumában, a zsinat még azt is leszögezi: „A mi Urunk Jézus Krisztus, amiként egy ember sincs, volt vagy lesz, akinek a természetét ő fel ne vette volna, ugyanígy egy ember sincs, volt vagy lesz, akiért ne szenvedett volna; noha az ő szenvedésének isteni titka által nem mindenki részesül a megváltásban”.⁷⁵

50. Ez a krisztocentrikus meggyőződés az összes katolikus hagyományban kifejezésre jutott. Szent Ireneusz például idézi a páli szöveget, leszögezve, hogy Krisztus újra el fog jönni, hogy „újra összefogjon mindent” (Ef 1,10), hogy minden térd meghajoljon a mennyben, a földön és az alvilágban, és minden nyelv hirdesse, hogy Jézus Krisztus az Úr.⁷⁶ Aquinoi Szent Tamás a maga részéről, szintén a páli szövegre alapozva, ezt mondja: „Krisztus a tökéletes közvetítő Isten és az ember között, mert halála által kiengesztelte az embert Istennel”.⁷⁷

51. A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai nem csupán idézik a páli szöveget teljes egészében (vö. *Lumen gentium* 60; *Ad gentes* 7), hanem hivatkoznak is rá (vö. *Lumen gentium* 49), valamint ismételten használják az *Unicus Mediator Christus* megjelölést (*Lumen gentium* 8, 14, 62). A krisztológiai hitnek ez a kulcsfogalma kifejezésre jut a zsinat utáni pápai Tanítóhivatalban is: „»Nincs üdvösség senki másban, mert más név nem is adatott az embereknek az ég alatt, amelyben üdvözülünk kell« (ApCsel 4,12). Ennek a megállapításnak... egyetemes értéke van, mert senkinek... sem jöhet az üdvösség, csakis Jézus Krisztustól.”⁷⁸

⁷³ Vö. *KEK* 307.

⁷⁴ *DS* 623.

⁷⁵ *DS* 624.

⁷⁶ Lásd IRENEUS, *Adv. Haer.*, I,10,1 (in *PG* 7,550).

⁷⁷ AQUINOI TAMÁS, *Summa Theologiae* III, q. 26, art. 1, *corpus*.

⁷⁸ II. JÁNOS PÁL, „»Redemptoris missio« körlevél”, 5.

52. A *Dominus Iesus* nyilatkozat tömören foglalja össze a katolikus Egyház meggyőződését és magatartását: „Erősen kell tehát hinnünk a katolikus hit igazságaként, hogy az egy és háromságos Isten egyetlen üdvözítő szándéka egyszer s mindenkorra fel lett ajánlva és be lett teljesítve Isten Fiának megtestesülésében, halálában és feltámadásában”.⁷⁹

2.2. A bűn egyetemessége és a megváltás egyetemes szükségessége

53. Az Istennek Jézus Krisztus közvetítői tevékenysége által való egyetemes üdvözítő szándéka, titokzatos kapcsolatban az Egyházzal, minden ember felé irányul, akik az Egyház hite szerint, bűnősként rászorulnak a megváltásra. Már az Ószövetségben, szinte minden könyvben történik utalás az emberi bűn mindent betöltő természetére. A Teremtés könyve leszögezi, hogy a bűn nem Istentől származik, hanem az embertől, mert mindent Isten teremtett, és látta, hogy jó (vö. Ter 1,31). Attól kezdve, hogy az emberi faj elkezdett sokasodni a földön, Istennek számolnia kellett az emberek bűnösségével: „Az Úr látta, hogy nagy az emberek gonoszsága a földön, és hogy szíve minden gondolata folyton gonoszra irányul”. Ezért „megbánta az Úr, hogy embert teremtett a földön”, és vízözönt parancsolt az összes élőlény eltörlésére, Noé kivételével, aki jóindulatot talált a szemében (vö. Ter 6,5-7). Azonban még a vízözön sem változtatta meg az ember bűnre való hajlamát: „Nem átkozom meg többé a földet az ember miatt: mert az emberi szív gondolata ifjúságától fogva hajlik a rosszra” (Ter 8,21). Az Ószövetség szerzői meg voltak győződve arról, hogy a bűn mélyen gyökerezett és szétterjedt az emberiségben (vö. Péld 20,9; Préd 7,20.29). Ezért az Isten bocsánatának elnyerésére irányuló gyakori könyörgések, mint a Zsolt 143,2-ben: „Ne szállj perbe szolgáloddal, mert senki sem igaz előtted az élők közül”, vagy Salamon imádságában: „Ha pedig vétkeznek ellened, hisz nincs ember, aki ne vétkeznék... [ha] teljes szívükből s teljes lelkükből hozzád térnek... hallgasd meg az égben, erős királyi székedben imádságukat... és bocsáss meg népednek, amely vétkezett ellened” (1Kir 8.46.48-50). Van néhány szöveg, amely arról szól, hogy az ember születésétől fogva bűnös. A zsoltáros kijelenti: „Íme, gonoszságban fogantattam, és bűnökben fogant engem az én anyám” (Zsolt 51,7). Elifáz kijelentése pedig – „Mi is az ember, hogy hiba nélkül legyen, s asszony szülötte, hogy igaz-

⁷⁹ NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, „*Dominus Iesus*” nyilatkozat, 14.

nak látsszék?” (Jób 15,14; vö. 25,4) – összhangban áll Jób saját meggyőződésével (vö. Jób 14,1.4) és más bibliai szerzőkével (vö. Zsolt 58,3; Iz 48,8). A bölcsességi irodalomban még az összülők, Ádám és Éva bűnének az egész emberi nemre való hatása megfontolásának a kezdete is megvan: „A halál pedig a sátán irigységéből jött a világba, és követik őt azok, akik az ő oldalán vannak” (Bölcs 2,24); „Asszonytól jött a bűnnek kezdete, és miatta halunk meg mindnyájan” (Sir 25,24).⁸⁰

54. Pál számára a Jézus Krisztus által hozott megváltás egyetemessége a bűn egyetemességében találja ellenpontját. Amikor Pál a Rómaiknak írt levelében leszögezi, „hogya a zsidók és a görögök mind a bűn alatt vannak” (Róm 3,9),⁸¹ és hogya senki sem lehet kizárva ebből az általános megállapításból, természetesen a Szentírásra alapozza ezt: „Amint írva van: »Nincs egy igaz ember sem; nincs, aki megértse, nincs, aki keresse Istent; mindnyájan eltévedtek, s egyaránt haszontalanok lettek, nincs aki jót tenne, nincs egyetlen egy sem«” (Róm 3,10-12, amely idézi a Préd 7,20 és Zsolt 14,1-3 részletet, mely azonos a Zsolt 53,1-3-mal). Egyrészt minden ember bűnös és rászorul arra, hogya Jézus Krisztus, az új Ádám megszabadítsa megváltói halála és feltámadása által. Nem a törvény tettei, hanem csak a Jézus Krisztusban való hit üdvözítheti az embereket, zsidókat és pogányokat egyaránt. Másrészt az emberiség bűnös állapota az első embernek, Ádámnak a bűnéhez kötődik. Ez az első emberrel, Ádámmal való szolidaritás két páli szövegben jut kifejezésre: az 1Kor 15,21-ben és különösképpen a Róm 5,12-ben: „Egy ember által jött a bűn ebbe a világba, a bűn által pedig a halál, s így a halál átment minden emberre, mert [gör. *eph'hó*: más lehetséges fordítások „aminek alapján”, vagy „aminek következtében”]⁸² mindenki

⁸⁰ További tanúságok Pál idejéből a zsidóknak Ádám befolyásáról szóló hitéről: Bar 2Lát 17,3; 23,4; 48,42; 54,15; 4Ezdr 3,7; 7,118; „Ádám, mit tettél? Bár te vétkeztél, a bukásod nem csak a tiéd, hanem a miénk is, a leszármazottaidé”.

⁸¹ Vö. Róm 3,23: „Mert mindnyájan vétkeztek, és nélkülözik Isten dicsőségét”.

⁸² A nyugati Egyházban az *eph'hó* görög kifejezést viszonyító záradékként fogták fel egy hímnemű névmással, amely Ádámmal vonatkozott, vagy egy semleges nemű névmással, amely a bűnre vonatkozott (*peccatum*) (vö. *Vetus Latina* és *Vulgata in quo*). Ágoston kezdetben mind a két értelmezést elfogadta, de miután számot vetett azzal, hogya a görög bűn szó nőnemű volt, előnyben részesítette az első értelmezést, amely az összes embernek Ádámba való betagozódását jelölhette. Ágostont sok latin teológus követte, vagy „sive in Adamo, sive in peccato”, vagy „in Adamo”. Ez utóbbi értelmezés nem volt ismert a keleti Egyházban Damaszkuszi János előtt. Egyes görög atyák az *eph'hó*-t „aki miatt”-ként értelmezték, vagyis Ádám miatt, „mindenki vétkezett”. A kifejezést aztán kötőszóként is értelmezték és fordították: „minthogy, miáltal”, „feltételével”, „amiatt”. J. FITZMYER (*Romans* [AB, 33], New York, 1992, 413-416)

vétkezett". Ebben a következtetésben az emberiség bűnös és halandó állapotának elsődleges oka Ádámnak van tulajdonítva, akárhogy is értelmezzük az *eph'hó* kifejezést. Ádám bűnének egyetemes okozatos viszonyát előfeltételezi a Róm 5,15a, 16a, 18a, és kifejti az 5,19a: „sok ember bűnössé vált egy ember engedetlensége által”. Pál azonban sehol nem magyarázza, hogyan származik át Ádám bűne. Pelágiusszal szemben – aki azt gondolta, hogy Ádám úgy befolyásolta az emberiséget, hogy rossz példát adott neki – Ágoston azt az ellenvetést tette, hogy Ádám bűne terjesztéssel vagy örökítéssel adatik át, és így vezette be az ő klasszikus kifejezésébe az „áteredő bűn” tanát.⁸³ Ágoston hatása alatt a nyugati Egyház a Róm 5,12-t szinte teljesen egyöntetűen a „bűn” öröklődéseként értelmezte.⁸⁴

55. Ezt követve a Tirdenti Zsinat az V. ülészakán meghatározta: „Ha valaki azt állítja, hogy Ádám törvényszegése egyedül neki magának volt romlására és nem az ő ivadékaiknak; hogy az Istentől nyert szentséget és megigazultságot, amelyet elvesztett, csak a maga számára vesztette el, s nem számunkra is; vagy hogy az engedetlenség bűne által csak a halált és a testi büntetéseket származtatta át az egész emberiségre, nem pedig a bűnt is, amely a lélek halála: legyen kiközösítve, mivel ellentmond az apostol szavainak: »Egy ember által lépett a világba a bűnt, akiben mindnyájan vétkeztek« [Róm 5,12]”.⁸⁵

56. Amint a *Katolikus Egyház Katekizmusában* olvassuk: „Az eredeti bűnről szóló tanítás – mondhatjuk így is – a »visszajá« annak az örömhírnék, hogy Jézus minden ember Üdvözítője, hogy mindenki rá-szorul az üdvösségre, és az üdvösség mindenkinek felajánlott valóság Krisztus kegyelméből. Az Egyház pedig, akinek birtokában vannak Krisztus gondolatai, tudja jól, hogy nem lehet beszélni az eredeti bűnről

---

megvizsgál tizenegy lehetséges értelmezést, és a következményes jelentés felé hajlik: „Az *eph'hó* ugyanis azt jelentheti, hogy Pál eredményt akar kifejezni. Ádám szomorú befolyásának következményét az emberiségre a saját bűnének minden egyes ember bűnében való megerősítése által” (416. old.).

⁸³ *De nuptiis et concupiscentia* II,12,15 (in *PL* 44,450); „Non ego fixi originale peccatum quod catholica fides credit antiquitus”.

⁸⁴ A *Katolikus Egyház Katekizmusa* 404. arról szól, hogy „olyan bűn ez, amely nemzettel terjed át az egész emberi nemre, vagyis egy, az eredeti szentségtől és igazságtól megfosztott emberi természet átadása által”. Majd hozzáfűzi: „Ezért az eredeti bűn csak analóg értelemben nevezhető »bűnnek«, mert ez olyan bűn, amely »átragad«, nem pedig olyan, amelyet elkövettünk: állapot, nem pedig cselekvés”.

⁸⁵ TRIDENTI ZSINAT, *Ötödik ülés*, „Határozat az áteredő bűnről”. (in *DS* 1512). A Tridenti Zsinat határozata átveszi a második Orange-i zsinat második kánonját (529).

adott kinyilatkoztatásról úgy, hogy ne lennének figyelemmel Krisztus misztériumára.”⁸⁶

2.3. Az Egyház szükségessége

57. A katolikus hagyomány folyamatosan tanította, hogy az Egyház szükséges az üdvözüléshez, minthogy Jézus Krisztus megváltói művének történelmi közvetítője. Ez a meggyőződés Szent Ciprianus mondásában talált klasszikus kifejezésre: „*Salus extra Ecclesiam non est*”.⁸⁷ A II. Vatikáni Zsinat megerősítette ezt a hitbeli meggyőződést: „A Szentírás és a Szentagyomány alapján azt tanítja [a zsinat], hogy ez a földön vándorló Egyház szükséges az üdvösségre. Mert egy a Krisztus, a közvetítő és az üdvösség útja, ő pedig számunkra jelenvalóvá az ő testében lesz, ami az Egyház. Ő maga világosan megmondta, hogy szükséges a hit és a keresztség (vö. Mk 16,16; Jn 3,5), és ezzel éppen azt is hangsúlyozta, hogy az Egyház is szükséges, hiszen a keresztségen mint ajtón át az Egyházba lépnek be az emberek. Nem üdvözülhetnek tehát azok, akik nem akarnak belépni az Egyházba, vagy nem akarnak megmaradni benne, noha jól tudják, hogy Isten, Jézus Krisztus által, az üdvösség szükséges intézményének alapította meg a katolikus Egyházat” (*Lumen gentium* 14). A Zsinat több alkalommal is hangsúlyozta az Egyház misztériumát: „Az Egyház pedig Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének” (*Lumen gentium* 1); „Krisztus szegényen és üldözötten vitte végbe a megváltás művét; az Egyházat is ugyanerre az útra szólítja hivatása, ami az, hogy az üdvösség gyümölcseit szétossza” (*Lumen gentium* 8). „Amikor [Krisztus] feltámadt a halálból (vö. Róm 6,9), elküldte tanítványaira éltető Lelkét, és általa az üdvösség egyetemes szakramentumává tette saját testét, ami az Egyház” (*Lumen gentium* 48). Ami a legszembetűnőbb ezekben az idézetekben, az az

⁸⁶ KEK 389.

⁸⁷ CIPRIANUS, *Epistola ad Iubaianum* 73,21 (in *PL* 3,1123); lásd még FIRENZEI ZSINAT, „*Catae Domini*” bulla. (in *DS* 1351): Az Egyház „erősen hiszi, vallja és hirdeti, hogy »senki, aki nincs a katolikus Egyházban, nem csak a pogányok«, hanem a zsidók vagy eretnekek és szakadárok sem, nem lehet részese az örök életnek, hanem az örök tüzre fognak kerülni, »amely az ördögnek és angyalnak készített« [Mt 25,41], kivéve, hogyha életük befejezése előtt az Egyházhoz csatlakoztak... Senki sem üdvözülhet, hacsak nem maradt meg a katolikus Egyház oltalmában és a vele való egységben, bármekkora alamizsnákat adott, vagy akár ha vérét is ontotta Krisztus nevéért” (RUSPEI FULGENTIUS, *De fide, ad Petrum liber unus*, 38.79. és 39.80.).

Egyház közvetítő szerepének egyetemes kiterjedése Isten üdvözítő tevékenységének szolgálatában: „az egész emberiség egysége”, „minden ember üdvözülése”, „az üdvösség egyetemes szakramentuma”.

58. Új problémákkal és helyzetekkel, valamint a „*salus extra Ecclesiam non est*” mondásnak egy kizárólagos magyarázatával⁸⁸ szembeesülve, a Tanítóhivatal az utóbbi időkben árnyaltabb véleményt fejtett ki azt a módot illetően, amelyben megvalósulhat az Egyházzal való üdvösséges kapcsolat. IX. Piusz pápa *Singulari Quadam* (1854) beszéde világosan kimondja a tárgyalt problémákat: „Hitünk szerint ugyan szilárdan tartanunk kell azt, hogy az apostoli római Egyházon kívül senki sem üdvözülhet, mert ez az üdvösség egyetlen hajója, s aki nem száll bele, elvész az özönvízben. De mégis hasonlóképpen biztosnak kell tartanunk, hogy akik az igaz vallás ismeretének hiányában szenvednek, ha az leküzdhetetlen, e dolog miatt semmilyen bűn nem terheli őket az Úr színe előtt.”⁸⁹

59. További pontosítást nyújt *A Szent Officium levele a bostoni érseknek* (1949): „Mivelhogy ahhoz, hogy valaki elnyerje az örök üdvösséget, nem mindig kívántatik meg, hogy mint tag valóban az Egyház testéhez tartozzék, de az legalábbis követelmény, hogy kívánsága és vágya szerint ragaszkodjék hozzá. Ennek a kívánságnak azonban mégsem kell mindig explicitnek lennie, amint a hittanulóknál, hanem amennyiben az ember leküzdhetetlen tudatlanságban szenved, Isten az implicit kívánságot is elfogadja, ezt azért illetjük ezzel az elnevezéssel, mert benne van a léleknek abban a jó előkészületi állapotában, amelyben az ember szándéka, hogy akarata Isten akaratával egybehangzó legyen.”⁹⁰

60. Isten egyetemes üdvözítő szándéka, ami Jézus Krisztus által valósul meg a Szentlélekben, s amely az Egyházat magában foglalja az üdvözülés egyetemes szentségeként, kifejezésre jut a II. Vatikáni Zsinaton: „Az Isten népének ebbe a katolikus egységébe tehát, amely előre jelzi és előmozdítja az egyetemes békét, minden ember meg van hívva. Különbféle módon, de ehhez az egységhez tartoznak vagy ehhez vannak

⁸⁸ Vö. VIII. BONIFÁC, „*Unam sanctam*” bulla: „Porro subesse Romano Pontifici omni humanae creaturae declaramus, dicimus, diffinimus omnino esse de necessitate salutis” (in *DS* 875; vö. *DS* 1351) [„Kinyilvánítjuk, kijelentjük és meghatározzuk, hogy az üdvösséghez mindenképpen szükséges, hogy minden emberi teremtmény alá legyen vetve a római pápának.”.]

⁸⁹ IX. PIUSZ, „*Singulari Quadam*” beszéd, (in *DS* 2865i).

⁹⁰ *A Szent Officium levele a bostoni érseknek*, (in *DS* 3870).

rendelve mind a katolikus hívők, mind Krisztus más hívei, mind pedig általában az összes emberek, akiket Isten kegyelme meghívott az üdvösségre” (*Lumen gentium* 13). Hogy Jézus Krisztus egyetlen és egyetemes közvetítő tevékenysége az Egyházzal való kapcsolat összefüggésében valósul meg, az a zsinat utáni pápai Tanítóhivatal által további megisméltést nyert. Azokkal kapcsolatban pedig, akiknek nem volt megismerni vagy befogadni az Evangélium kinyilatkoztatását – éppen az ő esetükben, a *Redemptoris missio* enciklikának ez a mondanivalója: „A Krisztusban való üdvösség a kegyelem erejéből érhető el, amely titokzatos kapcsolatban áll az Egyházzal”.⁹¹

2.4. A szentségi keresztség szükségessége

61. Az Atyaisten az összes embert Krisztusra akarja formálni a Szentlélek által, aki a kegyelmével átalakítja és megerősíti őket. Rendes úton ez a Krisztusra való formálódás a szentségi keresztség révén történik meg, amely által az ember Krisztushoz válik hasonlóvá, megkapja a Szentlelket, megszabadul a bűntől és az Egyház tagjává válik.

62. Az Újszövetségben a keresztségről szóló számos megállapítás – a maguk sokféleségében – úgy taglalja a keresztség jelentőségének különböző dimenzióit, amint azt az első keresztény közösség értelmezte. Mindenekelőtt a keresztséget úgy jelölték meg, mint a bűnök bocsánatát, mint megtisztulást (vö. Ef 5,26), vagy mint meghintést, amely megtisztítja a szívet a rossz lelkiismerettől (vö. Zsid 10,22; 1Pét 3,21). „Tartsatok bűnbánatot, és mindegyiktek keresztelkedjék meg Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára; akkor megkapjátok ajándékul a Szentlelket” (ApCsel 2,38; vö. ApCsel 22,16). A megkeresztelt személyek így Jézus Krisztusra formálódtak: „Eltemettek tehát vele együtt a halálba a keresztség által, hogy amint az Atya dicsősége feltámasztotta Krisztust a halálból, éppúgy mi is új életet éljünk” (Róm 6,4).

63. Továbbá többszörösen szó van a Szentléleknek a keresztség által történő működéséről (vö. Tit 3,5). Az Egyháznak az a meggyőződése, hogy a Szentlelket a keresztséggel kapjuk meg (vö. 1Kor 6,11; Tit 3,5). A feltámadt Krisztus az ő Lelke által működik, aki Isten gyermekeivé tesz bennünket (vö. Róm 8,14), hogy bizalommal nevezzük Istent Atyánknak (vö. Gal 4,6).

⁹¹ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio* körlevél 10.

64. Végezetül, a keresztséggel kapcsolatos szövegösszefüggésben vannak megállapítások az Isten népéhez való „csatlakozott” létről, az „egy testbe” való megkereszteltségről (ApCsel 2,41). A keresztség eredményezi az emberi személy betagozódását Isten népébe, Krisztus Testébe és a lelki templomba. Pál arról beszél, hogy „egy testté keresztelkedtünk” (1Kor 12,13), Lukács viszont az Egyházhoz való „csatlakozásról” a keresztség által (ApCsel 2,41). A keresztség által a hívó ember nem csak egy egyed, hanem Isten népének tagjává válik. Az Egyház tagjává válik, amit Péter így nevez: „választott nép, királyi papság, szent nemzet, megváltott nép” (1Pét 2,9).

65. A szentségi keresztség kiszolgáltatásának hagyománya mindenre kiterjed, még a kisgyermekre is. A keresztény keresztségről szóló újszövetségi tanuskodások között az Apostolok Cselekedeteiben történnek utalások „egész háznép megkeresztelésére” (vö. ApCsel 16,15; 16,33; 18,8), melybe bizonyára a kisgyermek is beletartoztak. A kisgyermek megkeresztelésének ősi gyakorlata,⁹² amit az Atyák és az egyházi Tanítóhivatal állítanak, úgy elfogadott, mint a katolikus Egyház hitértelmezésének lényeges része. A Tridenti Zsinat leszögezi: „[A hitnek szabálya] az apostoli hagyomány szerint, a kicsinyekre is érvényes, akik koruknál fogva bűnt elkövetni még maguktól képtelenek, de akiket ezért valóban meg kell keresztelni a bűnök bocsánatára, hogy újjászületésükben megtisztuljanak attól, amit származásuk révén magukra vontak. »Aki újjá nem születik vízből és Szentlélekből, az nem mehet be Isten Országába« (Jn 3,5).”⁹³

66. A keresztség szentségének szükségességét úgy hirdetik és vallják, mint a keresztény hitértelmezés lényeges részét. Arra a parancsra alapozva, amit a Mt 28,19sk-ben és a Mk 16,15-ben találunk, valamint a Jn 3,5-ben leszögezett előírásra alapozva,⁹⁴ a keresztény közösség a

⁹² Polikárp erre egy közvetett tanú lehet, mert kijelenti a prokonzulnak: „nyolcvanhat éve szolgálom [Krisztust]”, in *Martyrium Polycarpi* 9,3. Polikárp vértanúsága valószínűleg Antonius Pius (156-060) uralkodásának utolsó éveire esik.

⁹³ TRIDENTI ZSINAT, *Ötödik ülés. „Határozat az átteredő bűnről”*. (in *DS* 1514) A kánon átveszi a második karthágói zsinat (418) második kánonját (in *DS* 223).

⁹⁴ Az Ószövetség szövegeinek fényében, melyek az Isten Lelkének kiárasztására vonatkoznak, a Jn 3,5 fő gondolata, úgy tűnik, a Léleknek Isten részéről történő ajándékozására vonatkozik. Vö. R. E. BROWN, *The Gospel according to John (I-XII)*, (The Anchor Bible, vol. 29), New York, 1966, 140. Ennek kapcsán Brown megállapítja: „Az egész jelenet szövegébe szőtt keresztségi motívum csak másodlagos; a »vízből« kifejezés, amelyben a keresztségi motívum a legvilágosabban kifejeződik, mindig is a jelenet része lehetett, bár eredetileg nem volt sajátos jelentése a keresztény keresztség-

legkorábbi időktől fogva hitt abban, hogy a keresztség szükséges az üdvözüléshez. Bár elismerte, hogy szentségi keresztség szükséges – minthogy ez a Jézus Krisztus által megállapított rendes eszköz arra, hogy öreá formálja az embereket –, az Egyház soha nem tanította a szentségi keresztség „abszolút szükségességét” az üdvözüléshez; léteznek más utak is, amelyeken keresztül megvalósulhat a Krisztusra való formálódás. Már a korai keresztény közösségben elfogadták, hogy a vértanúság, a „vérkeresztség” a szentségi keresztség helyettesítője. Létezett továbbá a vágykeresztség elismerése is. Ennek kapcsán érvényesek Aquinoi Tamás szavai: „A keresztség szentsége két módon hiányozhat valakinek. Az első: mind *in re*, mind *in voto*; ez azoknál történik, akik nincsenek megkeresztelve, és nem is akarnak megkeresztelkedni... A második: a keresztség szentsége hiányozhat valakinek *in re*, de nem *in voto*... Ez aztán elnyerheti az üdvösséget anélkül, hogy meg lenne keresztelve, a keresztség vágya által [*in voto*]...”⁹⁵ A Tridenti Zsinat elismeri a „vágykeresztséget” mint eszközt, amely által az ember megjavulhat a keresztség szentségének tényleges vétele nélkül: „Ez az átkerülés pedig [a bűnből a kegyelem állapotába] az evangélium meghirdetés után az újjászületés fürdője, vagy annak kívánása nélkül nem lehetséges, mint írva van: »Aki nem születik újjá vízből és Szentlélekből, az nem megy be Isten Országába« (Jn 3,5)”⁹⁶

67. A keresztény hit állítását arról, hogy a szentségi keresztség szükséges az üdvözüléshez, nem szabad megfosztani lényegi jelentőségétől, pusztán elméleti állítással téve azt. Másrészt, hasonlóképpen tiszteletben kell tartani Isten szabadságát az általa adományozott üdvösségi eszközök tekintetében. Következésképpen, el kell kerülni mindenféle kísérletet a szentségi keresztség, a vágykeresztség és a vérkeresztség mint ellentétesek szembeállítására. Nem mások ezek, mint alkotó sarkosságok kifejezései az Isten egyetemes üdvözítő szándékának az emberiség érdekében történő megvalósulása terén, amely magában foglalja mind az üdvözülés valós lehetőségét, mind a szabadságban megvalósuló üdvözítő

re vonatkozóan, vagyis a kifejezést csak később toldhatták be, hogy jobban kifejezesse juttassák a keresztségi motívumot” (*ibid.* 143). Az Úr aláhúzza a „vízből és Lélekből való újjászületés” szükségességét, hogy bejuthassunk Isten Országába. A keresztény hagyományban ezt mindig úgy látták, mint a „szentségi keresztségre” való hivatkozást, még akkor is, ha ez a „szentségi” olvasat korlátozza a pneumatologikus jelentést. Ily módon olvasva, fel lehet tenni a kérdést, hogy a szöveg általános elvet fejeze ki, kivétel nélkül. Tudatosítunk kell ezt a könnyed értelmezésbeli különbséget.

⁹⁵ AQUINOI TAMÁS, *Summa Theologiae* III, q. 68, art. 2, *corpus*.

⁹⁶ TRIDENTI ZSINAT, *Hatodik ülés, „Határozat az áteredő bűnről”*. (in *DS* 1524)

párbeszédet az emberi személlyel. Pontosan ez a dinamizmus készíti az Egyházat – az üdvösség egyetemes szentségét – arra, hogy mindenkit bűnbánatra, hitre és szentségi keresztségre hívjon. Ez a kegyelemben folyó párbeszéd csak akkor kezdődik el, amikor az emberi személy lényegileg képes a válaszra a konkrét dologban – ami kisgyermek esetében még nem lehetséges. Ebből fakad annak szüksége, hogy a szülők és a keresztszülők beszéljenek a kisgyermek nevében, akit keresztnak. De mit lehet azokról a kisgyermekről mondani, akik keresztség nélkül halnak meg?

2.5. Reménység és imádság az egyetemes üdvözülésért

68. A keresztyének a remény emberei. Reményük „az élő Istenben [van], aki Üdvözítője minden embernek, különösen a hívőknek” (1Tim 4,10). Buzgón vágyakoznak arra, hogy minden ember, a megkereszteletlen kisgyermeket is beleértve, részesedhessen Isten dicsőségében, és együtt élhessen Krisztussal (vö. 1Tessz 5,9-11; Róm 8,2-5.23-35), Teofilaktosz ajánlásának megfelelően: „Ha ő [a mi Istenünk] azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön, akkor neked is akarnod kell, s Istent utánoznod”.⁹⁷ Ez a keresztyén remény „minden remény ellenére való” remény (Róm 4,18), és túlmegy az emberi remény minden formáján. Ábrahámot veszi példának, atyánkat a hitben. Ábrahám nagy bizalmat helyezett azokba az ígéretekbe, amelyeket Isten tett neki. Bizott („remélt”) Istenben, minden emberi bizonyosság vagy belátás ellenére („minden remény ellenére”) is. Így a keresztyének is, még amikor nem is értik meg, hogyan üdvözülhetnek a megkereszteletlen kisgyermek, merik remélni, hogy Isten magához öleli őket a maga üdvözítő irgalmában. Felkészültek a védekezésre is bárkivel szemben, aki arra szólítja fel őket, hogy adjanak számot a bennük lévő reményről (vö. 1Pét 3,15). Amikor szomorú édesanyákkal és szülőkkel találkoznak – mert a kisgyermekük meghalt a megszületésük előtt vagy után, anélkül, hogy meg lettek volna keresztnak – ösztönzést éreznek arra, hogy megmagyarázzák, milyen indokok alapján terjedhet ki az üdvözülésük iránti saját reményük azokra a csecsemőkre és kisgyermekre.⁹⁸

⁹⁷ TEOFILAKTOSZ, in 1Tim 2,4 (in PG 125,32): *Ei pantasz anthropousz thelè szóihènui, ekeinosz. thele kai szu, kai mimou ton theon.*

⁹⁸ Megjegyzendő, hogy II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájának *editio tipica*-ja a 99. pontot: „Vegyétek észre, hogy semmi sem veszett el, és bocsánatot is kérhettek a gyermekektől, aki már az Úrban él” (ami olyan szöveg, amely téves ér-

69. A keresztények az imádság emberei. Megszívlelik Pál figyelemztetését: „Mindenekelőtt arra kérlek tehát, tartsatok könyörgéseket, imádságokat, esedezéseket és hálaadásokat minden emberért” (1 Tim 2,1). Ezt az egyetemes imádságot elfogadja Isten, „aki azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére” (1 Tim 2,4), és akinek teremtői hatalma előtt „semmi sem lehetetlen” (vö. Jób 42,2; Mk 10,27; 12,24-27; Lk 1,37). Ez azon a reményen alapszik, hogy végül az egész teremtetés részesedik majd Isten dicsőségéből (vö. Róm 8,22-27). Ilyen imádság áll Aranyszájú Szent János buzdításának irányvonalában: „Utánozd Istent! Ha ő azt akarja, hogy mindenki üdvözüljön, akkor értelmes dolog, hogy az ember imádkozzék mindenkiért.”⁹⁹

3. *Spes orans* A remény okai

3.1. *Az új összefüggés*

70. A két előző fejezet – amely felvázolta a megkereszteletlen kisgyermek sorsának történetét¹⁰⁰ és az erre a témára vonatkozó teológiai elveket¹⁰¹ külön-külön – árnyékolt helyzetet mutatott be. Egyrészt, sok szempont alapján, a kifejtett keresztény teológiai elvek – úgy tűnik – pártolják a megkereszteletlen kisgyermek üdvözülésének tételét az Isten egyetemes üdvözítő szándékával összhangban. Másrészt azonban, nem lehet tagadni, hogy meglehetősen hosszú időn keresztül élt a tanítóhivatali hagyomány (melynek teológiai értéke kétségtelenül nem volt meghatározva), amely, azzal a szándékkal, hogy megőrizze és ne lerombolja a keresztény teológiai épület más igazságait, bizonyos sejtetést, vagy akár világos visszautasítást fejtett ki az ezeknek a kisgyermeknek az üdvözülését illető mérlegeléssel szemben. Az Egyház gondolkodásában alapvető folyamatosság van az üdvösség misztériumáról, nemzedékről nemzedékre, a Szentlélek vezetése alatt. Ebben a misztériumban a

---

telmezésekre szolgálhat) a következő végleges szöveggel helyettesítette: „Infantum autem vestrum potestis Eidem Patris Eiusque misericordiae cum spe committere” (vö. *AAS* 87 [1995] 515), amit a következőképpen lehet lefordítani: „Ugyanerre az Atyára és az ő irgalmára bízhatjátok reménységgel a kisgyermekeket”.

⁹⁹ ARANYSZÁJÚ JÁNOS. *In 1 Tim. homil.* 7,2 (in *PG* 62,536): *Mimou ton Theon. Ei pantasz anthrópousz thelei szóthénai. eikotósz hüper hapantón dei eukhesztahai.*

¹⁰⁰ Lásd előbb, 1. fejezet.

¹⁰¹ Lásd előbb, 2. fejezet.

megkereszteltlenül meghalt kisgyermekek örök sorsának kérdése „az egyik legnehezebb megoldandó dolog a teológia összképében”.¹⁰² Ez olyan „határeset”, ahol könnyen meg lehetne látni, hogy feszültség van egyes életfontosságú hitelvek között, különösképpen a keresztségnek az üdvözüléshez való szükségessége és az Isten egyetemes üdvözítő szándéka között. Teljes tisztelettel azoknak a bölcsessége és hűsége iránt, akik a múltban tanulmányozták ezt a nehéz kérdést, de ugyanakkor teljes tudatában annak is, hogy az Egyház Tanítóhivatala a tan történetének¹⁰³ kulcsfontosságú pillanataiban sajátosan és gondviselésszerűen azt választotta, hogy nem definiálja azt, hogy ezek a kisgyermekek megfoszthatnak a boldogító színelátástól, hanem nyitva hagyja a kérdést – megláttuk: a Lélek irányítja az Egyházat ebben a történelmi pillanatban, hogy újból megfontoljuk ezt a különlegesen kényes témát (vö. *Dei Verbum* 8).

71. A II. Vatikáni Zsinat arra hívta az Egyházat, hogy olvassa az idők jeleit, és az Evangélium fényében értelmezze azokat (vö. *Gaudium et spes* 4., 11), mert „így lesz a kinyilatkoztatott igazság egyre teljesebben felfoghatóvá, egyre érthetőbbé, és egyre alkalmasabb módon lehet majd azt előadni” (*Gaudium et spes* 44). Más szavakkal: a kötelezettség ezzel a világgal szemben, melyért Krisztus szenvedett, meghalt és feltámadt, az Egyháznak, amely Krisztus Teste, mindig ad alkalmat arra, hogy mélyebben megismerje az Urat és az ő szeretetét, valamint saját magát is, alkalmat arra, hogy jobban megértse az üdvösség rábizott örömhírét. Modern korunk különböző jeleit lehet azonosítani, amelyek az Evangélium néhány szempontjának megújított tudatosítására készítettek, amelyek témánk szempontjából különösen fontosak. Bizonyos módokon ezek új gondolatmenetet nyújtanak annak újbóli megvizsgálására a XXI. század elején.

72. a) A XX. század háborúi és zavargásai, valamint az emberiségnek a béke és az egység utáni vágya – amit például az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Unió és az Afrikai Unió létrehozása mutat –, segítették az Egyházat, hogy jobban megértse a közösség témájának jelentőségét az evangéliumi üzenetben, és így kidolgozza a közösségi ekkléziológiát (vö. *Lumen gentium* 4., 9; *Unitatis redintegratio* 2; *Gaudium et spes* 12., 24).

73. b) Ma sok ember küzd a reménytelenség kísértésével. A re-

¹⁰² Y. CONGAR, *Vaste monde ma paroisse: Vérité et dimensions du Salut*, Paris, 1968 169: „Un de ceux dont la solution est la plus difficile en synthèse théologique”.

¹⁰³ Lásd előbb, 1.5. és 1.6. fejezet.

ménynek ez krízise a jelenlegi világban az Egyházat a reménynek nagyobb értékelésére vezeti, ami központi jelentőségű a keresztény Evangéliumban. „Egy a test és egy a lélek, amint hivatásokat is egy remény-ségre szól” (Ef 4,4). A keresztények ma különösen is arra vannak hívva, hogy a reménységnek tanúi és szolgálói legyenek a világban (vö. *Lumen gentium* 48-49; *Gaudium et spes* 1). Az Egyház a maga egyetemességében és katolicitásában hordozója annak a reménynek, amely kiterjed az egész emberiségre, a keresztényeknek pedig az a küldetésük, hogy mindenkinél felajánlják ezt a reményt.

74. c) Az egész világra kiterjedő kommunikáció, amely való-sághűen, vezető helyen foglalkozik a világban lévő összes szenvedéssel, alkalmat teremtett az Egyháznak arra, hogy mélyebben megértse Isten szeretetét, irgalmát és együttérzését, és hogy jobban tudja értékelni a szeretet elsőbbségét. Isten irgalmas, és a világ fájdalmanak végtelenségével szemben megtanuljuk Istenbe vetni a bizalmunkat, és dicsőíteni azt, aki „mindent megtehet bőségesen azon túl is, amit mi kérünk vagy megértünk” (Ef 3,20).

75. d) Az emberek mindenütt megbotránkoznak a kisgyermekes szenvedésén, és azt akarják, hogy a kisgyermekes is megvalósíthassák a maguk lehetőségeit.¹⁰⁴ Ezzel kapcsolatban az Egyház természetesen újra felidézi és hangsúlyozza azokat a újszövetségi szövegeket, amelyek Jézus előnyben részesítő szeretetét fejezik ki: „Engedjétek hozzám jönni a kisgyermekeset... mert ilyeneké a mennyek országa” (Mt 19,14; vö. Lk 18,15-16 „kisgyermekes”); „Aki egy ilyen gyermeket befogad az én nevemben, engem fogad be” (Mk 9,37); „Ha meg nem tértek és nem lesztek olyanok, mint a kisgyerekesek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3); „Aki ugyanis kicsivé lesz, mint ezt a gyermek, az legnagyobb a mennyek országában” (Mt 18,4); „Aki pedig megbotránkoztat egyet e kicsik közül, akik hisznek bennem, jobb volna annak, ha malom-követ kötnének a nyakára és a tenger mélyére vetnék” (Mt 18,6); „Vigyázzatok, ne vessetek meg egyet sem e kicsik közül. Mert mondom nektek: angyalaik a e mennyekben mindig látják Atyám arcát, aki a mennyekben van” (Mt 18,10). Az Egyház tehát megújítja elkötelezettségét, hogy megmutassa magának Krisztusnak a szeretetét és gondoskodását a kisgyermekesek iránt (vö. *Lumen gentium* 11; *Gaudium et spes* 48 és 50).

76. e) Az utazások és a különböző hitű személyek közötti kapcsolatok gyarapodása, továbbá a vallásközi párbeszéd jelentős fejlődé-

¹⁰⁴ Vö. a *Live Aid* (1985) és a *Live 8* (2005) eseményeket.

se felbátorították az Egyházat, hogy Isten különféle és titokzatos útjainak nagyobb ismeretét tárja elő (vö. *Nostra aetate* 1-2), valamint a maga küldetését ebben az összefüggésben.

77. A közösségi ekkleziológiának és a reménység teológiájának fejlődése, az isteni irgalmasság értékelése, a kisgyermek boldogsága iránti megújult érdeklődéssel és azzal az egyre növekvő tudatossággal együtt, hogy a Szentlélek működik mindenki életében „oly módon, amit csak Isten ismer” (*Gaudium et spes* 22), modern korunk mindezen sajátosságai új összefüggést alkotnak kérdésünk vizsgálatához. Ez gondviselészerű pillanat lehet az újbóli megfontolásra. A korunk világa iránti elkötelezettségében az Egyház a Szentlélek kegyelme révén mélyebb betekintést nyert Isten kinyilatkoztatásába, ami új fényt vethet kérdésünkre.

78. A remény a megfontolásaink és a beszámolóink mindent magában foglaló összefüggése. A mai Egyház megújult reménységgel részletesen válaszol általánosan a világnak korunk jeleire, témákra való különleges figyelemmel pedig a megkereszteletlenül meghalt kisgyermekeket illetően.¹⁰⁵ Itt és most számot kell adnunk arról a reményről (vö. 1Pét 3,15). Az utóbbi mintegy ötven esztendőben az Egyház Tanítóhivatala növekvő nyitottságot mutatott a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek üdvözülésének lehetősége iránt, a *sensus fidelium* pedig, úgy tűnik, szintén ebbe az irányba fejlődött. A keresztyének állandóan érzékelik, legerősebben a liturgiában, Krisztus győzelmét a bűn és a halál fölött,¹⁰⁶ Isten végtelen irgalmasságát és szentek szeretetközösségét a mennyben, s mindez a reményünket növeli. Ez a remény, ami bennünk van, amit hirdetnünk és magyaráznunk kell, rendszeresen megújul, és a reménynek abból a megtapasztalásából ered, hogy most különbözőújabb megfontolásokat kísérelhetünk meg.

79. Világosan el kell ismernünk, hogy az Egyháznak nincs biztos ismerete a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek üdvösségéről. Ismeri és ünnepli az Aprószentek dicsőségét, de a keresztség nélkül meghalt kisgyermek általános sorsa nem lett nekünk kinyilatkoztatva, és az Egyház csak azt tanítja és arról mond ítéletet, ami valamivel kapcsolatban ki lett nyilatkoztatva. Amit azonban Istenről, Krisztusról és az

¹⁰⁵ Vö. *KEK* 1261.

¹⁰⁶ „Feltámadt Krisztus halottaiból, legyőzte halállal a halált, és a sírban levőknek életet ajándékozott” (a bizánci liturgia húsvéti tropárja). A bizánci hagyományban ezt a húsvéti éneket számtalanszor eléneklik a negyven napos húsvéti időszak minden napján. Ez a fő húsvéti ének.

Egyházirol pozitíve tudunk, az alapot ad arra, hogy remélhessük az üdvözülését, amint most meg kell magyaráznunk.

3.2. Isten irgalmas emberszeretete

80. Isten gazdag az irgalmasságban, *dives in misericordia* (Ef 2,4). A bizánci liturgia gyakran dicsóíti Isten emberszeretetét; Isten „emberszerető”.¹⁰⁷ Továbbá, Isten szeretetteljes terve, ami most a Lélek által lett kinyilatkoztatva, meghaladja elképzelésünket: „azt készítette Isten azoknak, akik szeretik őt”, „amit szem nem látott, fül nem hallott, ami az ember szívébe föl nem hatolt” (1Kor 2,9-10, amely idézi Iz 64-4-et). Azok, akik bánkódnak a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek sorsán, különösen a szüleik, gyakran olyan emberek, akik maguk is szeretik Istent, olyan emberek, akiket ezek a szavaktól megvigasztalhatnak. Részleteiben a következő megállapításokat lehet tenni:

81. a) Isten kegyelme minden embert elér, és az ő gondviselése mindenkit átkarol. A II. Vatikáni Zsinat azt tanítja, hogy Isten nem tagadja meg „az üdvösségre szükséges támogatást” azoktól, akik önhibájukon kívül nem jutottak még el Isten kifejezett ismeretére, de akik a kegyelem támogatásával „iparkodnak becsülettel élni”. Isten megvilágosít minden embert, „hogyan végülis élete legyen” (*Lumen gentium* 16). Tanítja továbbá, hogy a kegyelem „láthatatlanul működik” minden jóakarató ember szívében (*Gaudium et spes* 22). Ezek a szavak közvetlenül azokra vonatkoznak, akik elérték értelmük használatának idejét és akik felelős döntéseket hoznak, de nehezen lehet tagadni alkalmazhatóságukat az értelmük használata alatti korúakra is. A következő szavaknak, részleteiben, úgy tűnik, valóban egyetemes jelentősége van: „Mivel Krisztus mindenkiért meghalt, és mivel az embernek valójában csak egy végső hivatása van, mégpedig az isteni [*cumque vocatio hominis ultima revera una sit, scilicet divina*], vallanunk kell: a Szentlélek mindenkinek módot ad arra – Isten tudja, miképpen –, hogy a húsvét titkában részesedjék” (*Gaudium et spes* 22). A II. Vatikáni Zsinatnak ez az oly mély megállapítása a Szentháromság szeretetteljes szándékának szívébe helyez bennünket, és hangsúlyozza, hogy Isten meghaladja az emberi értelmet.

¹⁰⁷ A bizánci liturgia minden szertartásában és istentiszteletében dicsóíti Isten irgalmas emberszeretetét: „Mert szent vagy te, mi Istenünk, és téged dicsóítunk. Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor és örökkön-örökké”.

82. b) Isten nem követeli meg tőlünk a lehetetlent.¹⁰⁸ Továbbá, Isten hatalma nem korlátozódik a szentségekre: „Deus virtutem suam non alligavit sacramentis quin possit sine sacramentis effectum sacramentorum conferre” (Isten nem köti a hatalmát a szentségekhez, úgy hogy a szentségek hatását szentségek nélkül is közvetíteni tudja).¹⁰⁹ Isten tehát anélkül is meg tudja adni a keresztség kegyelmét, hogy a szentséget kiszolgáltatóknak, és ez olyan tény, amire különösen olyankor kellene emlékezni, amikor a keresztség kiszolgáltatója lehetetlen. A szentség szükségessége nem abszolút. Ami abszolút, az az ember szükségessége az *Ursakrament*-re, amely Krisztus maga. Minden üdvösség tőle származik, és ezért valami módon az Egyházon keresztül.¹¹⁰

83. c) Isten minden időben és minden körülmények között gondoskodik az üdvösség gyógyszeréről az emberiségnek.¹¹¹ Ez volt Aquinoi tanítása,¹¹² előtte pedig Ágostoné¹¹³ és Nagy Leóé.¹¹⁴ Megtalálható ez Caietanus-nál is.¹¹⁵ III. Ince pápa különösen összpontosított a gyermekek helyzetére: „Távol legyen ugyanis, hogy minden kised elvesszen, akiknek naponta akkora tömege hal meg, anélkül, hogy az irtalmas Isten, aki senkit sem akar elveszíteni, valami menedéket ne adott

¹⁰⁸ Vö. ÁGOSTON, *De natura et gratia* 43,50 (in *PL* 44,271).

¹⁰⁹ AQUINOI TAMÁS, *Summa Theologiae* III, 64, 7: vö. 64, 7; vö. 64, 3; III, 64, 3; III, 66, 6; III, 68, 2.

¹¹⁰ Lásd később, 3.4. és 3.5.

¹¹¹ Vö. AQUINOI TAMÁS, in *IV Sent.*, Dist. 1, q. 2, a. 4, 0. 1, a. 2: „In quodlibet statu post peccatum fuit aliquod remedium per quod originale peccatum ex virtute passionis Christi tolleretur”.

¹¹² Vö. előbb, 109. lãbjegyzet.

¹¹³ Vö. Ágoston, *Ep.*, 102,2,12.

¹¹⁴ Vö. NAGY LEÓ, in *nat. Domini* 4,1 (in *PL* 54,203): „Sacramentum salutis humanae nulla unquam antiquitate cessavit... Semper quidem, dilectissimi, diversis modis multisque mensuris humano generi bonitas divina consuluit. Et plurima providentiae suae munera omnibus retro saeculis clementer inertuit”.

¹¹⁵ Vö. CAIETANUS, in *Illam Part.*, q. 68, a. 11: „Rationabile esse ut divina misericordia provideret homini in quocumque naturali statu de aliquo rimedio salutis” (Értemes dolog, hogy az isteni irtalmasság gondoskodik az ember számára, bármilyen természetes állapotban [legyen is], az üdvösségnek valami gyógyszeréről). Caietanus a Krisztus előtti idõkre hivatkozik, amikor valamiféle *sacramentum naturae* létezett, például áldozat-felajánlás, ami alkalma (de nem oka) volt a kegyelemnek. Az õ értelmezésében Krisztus előtt az emberek a „természeti törvény idejében” éltek, s hasonló volt a helyzetük a megkereszteletlen gyermekekéhez. Elvét tehát a limbus – mint az ilyen kisgyermek sorsa – elgondolása érdekében alkalmazta. De érvelésének alapvetõ pontja – vagyis hogy Isten minden történelmi korszakban és minden körülmények között gondot visel az emberiség állapotára, és megadja a helyes alkalmakat az üdvözülésre – nagyon fontos, és nem vezet szükségszerûen a limbus konklúziójára.

volna az üdvösségre... Azt feleljük, hogy különbséget kell tenni, mivel a bűn kétféle. Áteredő bűn és tényleges bűn. Az áteredő beleegyezésünk nélkül is megvan, a tényleges, amit a beleegyezéssel követünk el. Mivel az áteredőt beleegyezés nélkül szerezzük meg, beleegyezés nélkül szűnik meg e szentség ereje által".¹¹⁶ Ince védelmezte a kisgyermekes keresztségét mint Istentől a naponta meghaló sok kisgyermek számára nyújtott eszközt. Azonban megkérdézhajjuk ugyanezen elv óvatos alkalmazásának fényében, hogy Isten nyújt-e valami gyógyszert azoknak a kisgyermekeknek, akik keresztség nélkül halnak meg. Egyáltalán nem arról van szó, hogy tagadjuk Ince tanítását, mely szerint azok, akik az áteredő bűnben halnak meg, megfosztatnak a boldogító színelátástól.¹¹⁷ De megkérdézhajjuk és megkérdézhajjuk, hogy azok a kisgyermekes, akik keresztség nélkül halnak meg, szűkségszerűen az áteredő bűnben halnak-e meg, isteni gyógyszer nélkül.

84. Attól a bizalontól éltetve, hogy Isten minden körülmények között gondoskodik, hogyan képzehajjuk el ezt a gyógyszert? A következők azok az utak, amelyek által talán a megkereszteletlen kisgyermekes is egyesülhetnek Krisztussal.

85. a) Általánosságban azokban a kisgyermekesben, akik szenvednek és meghalnak Krisztushoz az ő saját halálban való üdvözítő hasonlóságot láthatjuk meg, és egy vele való bensőséges kapcsolatot. Maga Krisztus az egész emberiség bűnének és halálának terhét fölvitte a keresztre, s attól kezdve minden halál és szenvedés az ő ellensége elleni harc (vö. 1Kor 15,26), részvétel az ő saját harcában, melynek közepében őt találhatjuk magunk mellett (vö. Dán 3,24-25 [91-92]; Róm 8,31-39; 2Tim 4,17). Az ő feltámadása az emberiség reménységének a forrása (vö. 1Kor 15,20); egyedül csak őbenne van az élet bőséghben (vö. Jn 10-10); és a Szentlélek megadja mindenkinek a lehetőséget a húsvéti misztériumában való részesedésre (vö. *Gaudium et spes* 22).

86. b) Egyes gyermekes, akik szenvednek és meghalnak, erőszak áldozatai. Az ő esetükben könnyen hivatkozhatunk az Aprószentek

¹¹⁶ III. INCE, *Levél Ymbertus arles-i érseknek*. (in *DS* 780): Absit enim, ut universi parvuli pereant, quorum quotidie tanta multitudo moritur, quin et ipse misericors Deus, qui neminem vult perire, qliquid remedium procuraverit ad salutem... Dicimus distinguendum, quod peccatum est duplex: originale scilicet et actuale: originale, quod absque consensu contrahitur, et actuale, quod committitur com consensu. Originale igitur, quod sine consensu contrahitur, sine consensu per vim remittitur sacramenti..."

¹¹⁷ Vö. *DS* 780.

példájára, és felismerhetjük az üdvösséget hozó vérkeresztség párhuzamát. Még ha öntudatlanul is, de az Aprószentek Krisztusért szenvedtek és haltak meg; gyilkosaik a kis Jézust akarták megölni. Amint azokat, akik elvették az Aprószentek életét, félelem és önzés ösztönözte, úgy különösen a meg nem született kisgyermekek életét ma gyakran mások félelme és önzése teszi ki veszélynek. Ebben az értelemben sorsközösségben vannak az Aprószentekkel. Sőt, sorsközösségben vannak Krisztussal is, aki ezt mondta: „Bizony, mondom nektek: amikor megtették ezt egynek e legkisebb testvéreim közül, nekem tették” (Mt 25,40). Milyen életbevágóan fontos, hogy az Egyház hirdesse azt a reményt és a nagylelkűséget, amelyek lényegesek az Evangéliumhoz, és lényegesek az élet védelméhez.

87. c) Az is lehetséges, hogy Isten egyszerűen úgy tevékenykedik, hogy megadja az üdvösséget a megkereszteletlen kisgyermekeknek, a megkeresztelt kisgyermekeknek szentségileg megadott üdvösség ajándékának mintájára.¹¹⁸ Talán ahhoz a ki nem érdemelt ajándékhoz hasonlíthatjuk, amit Isten adott Máriának az ő Szeplőtelen Fogantatásakor, amely által ő egyszerűen működött, hogy előzetesen megadja neki a megváltás kegyelmét Krisztusban.

3.3. Szolidaritás Krisztussal

88. Van egy alapvető egység és szolidaritás Krisztus és az egész emberi faj között. Isten Fia, az ő megtestesülésével bizonyos módon („*quodammodo*”) egyesült minden emberi lényel (*Gaudium et spes* 22).¹¹⁹ Nincs tehát egyetlen olyan személy sem, akit ne érintene a megtestesült Ige misztériuma. Az emberiség, sőt az egész teremtett világ objektív módon megváltozott a megtestesülés ténye révén, és objektív módon üdvözült Krisztus szenvedése, halála és feltámadása által.¹²⁰

¹¹⁸ A megkereszteletlen kisgyermekek helyzete a megkeresztelt kisgyermekével párhuzamban szemlélhető, amint itt történik. Talán problematikusabban szemlélhető a megkereszteletlen felnőttekével párhuzamban; lásd később, 127. lábjegyzet.

¹¹⁹ Az egyházatyák szívesen utalnak arra, hogy Krisztus magára vette az egész emberiséget; például IRENEUS, *Adv. Haer.*, 3,19,3 (in *SCh* 211,380); *Epidēixis* 33 (in *SCh* 406,130-131); POITIERS-I HILARIUS, *In Mt.* 4,8 (in *SCh* 254,130); 18,16 (in *SCh* 258,80); *Tr. Ps.* 51,17; 54,9 (in *CCL* 61,104; 146) s. b. NISSZAI GERGELY, *In Cant. Or II*, 24 (in *Opera*, ed. Jaeger, VI,61); *Adv. Apoll.* (in *Opera III/1*,152); ALEXANDRIAI CIRILL, *In Joh. Evang.* 1,9 (in *PG* 73,161-164); NAGY LEÓ, *Tract.* 64,3; 72,2 (in *CCL* 138A, 392; 442 sk).

¹²⁰ Egyes egyházatyák üdvözítői értelmezést adtak magának a megtestesülésnek, például *Comm. in Joh. 5* (in *PG* 73,753).

Azonban ezt az objektív üdvösséget szubjektív módon be kell fogadni (vö. ApCsel 2,37-38; 3,19), rendszeren a szabad akaratnak a kegyelem javára történő személyes gyakorlásával, vagy a szentségi keresztséggel, vagy anélkül, a felnőttek esetében, vagy pedig a szentségi keresztség befogadásával a kisgyermekes esetében. A megkereszteletlen kisgyermekes helyzete problematikus, éppen a szabad akaratuk feltételezett hiánya miatt.¹²¹ Az ő helyzetük intenzíven felveti a Krisztus által elnyert objektív üdvösség és az áteredő bűn közötti kapcsolat kérdését, valamint a zsinati „*quodammodo*” kifejezés pontos jelentésének a kérdését is.

89. Krisztus mindenkiért élt, halt meg és támadt fel. A páli tanítás az, hogy »Jézus nevére hajoljon meg minden térd... és minden nyelv vallja, hogy »Jézus Krisztus az Úr«” (Fil 2,10-11); »Krisztus ugyanis azért halt meg és támadt fel, hogy a holtaknak is, az élőknek is Ura legyen”, „Hiszen mindnyájan odaállunk majd Krisztus ítélőszéke elé” (Róm 14,9-11). A jánosi tanítás hasonlóképpen húzza alá, hogy „az Atya nem ítéel meg senkit, az ítéletet egészen a Fiúnak adta át, hogy mindenki tisztelje a Fiút, mint ahogy tisztelik az Atyát” (Jn 5,22-23); „Mind den teremtmény, amely az égben van, a földön és a föld alatt, és amely a tengeren és a tengerben van, mindezeket hallottam, amint azt mondták: »A trónon ülőnek és a Báránynak áldás, tisztelet, dicsőség és hatalom örökkön-örökké!«” (Jel 5,13).

90. A Szentírás kivétel nélkül az egész emberiséget kapcsolatba hozza Krisztussal. A limbus hagyományos fogalmának egyik leggyengébb pontja az, hogy nem világos, vajon a lelkeknek ott van-e, vagy nincs kapcsolatuk Krisztussal; úgy tűnik, hogy ennek a tanításnak hiányos a krisztocentrizmusa. Néhány változat szerint a limbusban lévő lelkek – úgy tűnik – természetes boldogságot birtokolnak, amely más rendű, mint a természetfölötti, amelyben az emberek Krisztus mellett vagy ellene döntöttek. Úgy tűnhet, hogy ez Aquinoi tanítása, még akkor is, noha Suárez és a későbbi skolasztikusok aláhúzták, hogy Krisztus helyreállítja az emberi természetet (az ő kegyelme *gratia sanans*, amely meggyógyítja az emberi természetet), lehetővé téve így a nagyon természetes boldogságot, amit Aquinoi tulajdonított a limbusban lévő lelkeknek. Krisztus kegyelme így magától értetődő volt Aquinoi tanításában, ha nem is volt kifejtve. A későbbi skolasztikusok három lehetséges megoldást ismertek fel (legalábbis a gyakorlatban, mert elvben csak két sort tudtak elfogadni: a mennyet és a poklot), és megértették, Ágostonnal

¹²¹ Lásd később, 127. lábjegyzet.

ellentétben, hogy Krisztus kegyelméből volt az, hogy a limbusban van számtalan kisgyermek, és nem a pokolban!

91. Ahol elhatalmasodott a bűn, ott túlaradt a kegyelem! Ez a Szentírás határozott tanítása, de a limbus fogalma – úgy tűnik – korlátozza ezt a túlaradást. „Nem úgy áll a dolog a kegyelem ajándékával, mint a bűnbeeséssel. Ha ugyanis sok ember meghalt egynek bűnbeesése következtében, Isten kegyelme, és az egy embernek, Jézus Krisztusnak a kegyelmében nyert ajándék még sokkal bőségebben kiáradt sokakra”; „Amint tehát kárhozát szállt minden emberre egynek a bűnbeesése miatt, úgy az életet adó megigazulásban is minden ember részesül egynek az igaz volta miatt”; „Ahol elhatalmasodott a bűn, ott túlaradt a kegyelem” (Róm 5,15.18.20). „Amint ugyanis Ádámban mindnyájan meghaltak, úgy Krisztusban mindnyájan életre fognak kelni” (1Kor 15,22). Igaz, hogy a Szentírás beszél az Ádámmal való szolidaritásunkról a bűnben, de ez háttérter képez a Krisztussal való üdvözítő szolidaritásunkról szóló tanításhoz. „Az eredeti bűnről szóló tanítás – mondhatjuk így is – a »visszajá» annak az örömhírnék, hogy Jézus minden ember Üdvözítője, hogy mindenki rászorul az üdvösségre, és az üdvösség mindenkinek felajánlott valóság Krisztus kegyelméből”.¹²² A bűn, az üdvösség (és a limbus) sok magyarázatában a hangsúlyt inkább az Ádámmal való szolidaritásra helyezték, semmint a Krisztussal valóra, vagy legalábbis korlátozott elgondolást mutattak be azokról az utakról, amelyeken keresztül az embereknek java származik a Krisztussal való szolidaritásból. Úgy tűnik, ez volt jellemzője különösen Ágoston elgondolásának is:¹²³ Krisztus kevés kiválasztottat üdvözít az Ádámban elkárhozottak tömegéből. Szent Pál tanítása arra sürget minket, hogy helyreállítsuk az egyensúlyt, és az emberiséget az üdvözítő Krisztusra központosítsuk, akivel valami módon mindenki egyesült.¹²⁴ „Ő »a láthatatlan Isten képmása«, ¹²⁵ ő a tökéletes ember, aki visszaadta Ádám leszármazottainak, az első bűn óta eltorzult Isten-képmásoknak Istenhez való hasonlóságu-

¹²² KEK 389.

¹²³ Például ÁGOSTON, *Enarr. in Ps. 70*, II,1 (in *PL* 36,891): „Omnis autem homo Adam; sicut in his qui crediderunt, omnis homo Christus, quia membra sunt Christi”. Ez a szöveg világossá teszi Ágoston nehézségét, amikor a Krisztussal való szolidaritást éppen olyan egyetemesnek tekinti, mint az Ádámmal való szolidaritást. Mindenki szolidaritásban van Ádámmal; Krisztussal csak azok vannak szolidaritásban, akik hisznek. Ireneus sokkal kiegyensúlyozottabb a rekapitulációs tanában; vö. *Adv. Haer.* 3,21,10; 5,12,3; 5,14,2; 5,15,4; 5,34,2.

¹²⁴ A megtestesüléssel. vö. *Gaudium et spes* 22.

¹²⁵ Kol 1,15; vö. 2Kor 4,4.

kat. Az emberi természet bennünk is roppant méltóságra emelkedett azzal, hogy Krisztus azt magára öltötte, anélkül, hogy megsemmisítette volna” (*Gaudium et spes* 22). Alá kívánjuk húzni, hogy az emberiség szolidaritása Krisztussal (vagy pontosabban Krisztus szolidaritása az egész emberiséggel) elsőbbséget kell hogy élvezzen az embereknek Ádámmal való szolidaritásával szemben, és hogy a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek sorsának kérdését abban a megvilágításban kell szemlélnünk.

92. „Ő a láthatatlan Isten képmása és minden teremtmény elsőszülöttje, mert benne teremtett minden az égben és a földön, a láthatók és a láthatatlanok... Minden őáltala és őerte teremtett. Ő előbb van mindennél, és minden benne áll fenn. Ő a testnek, az egyháznak a feje; ő a kezdet, az elsőszülött a halottak közül, hogy övé legyen az elsőség mindenben” (Kol 1,15-18). Isten terve az, hogy „Krisztusban, mint Főben, újra összefogjon mindent, ami az égben és ami a földön van” (Ef 1,10). Ebben van a Krisztusban való közösség kozmikus nagy misztériumának megújult értékelése. Valójában ez a kérdésünk alapvető kontextusa.

93. Azonban az emberek szabadsággal lettek megáldva, és Krisztus szabad elfogadása az üdvözülés rendes módja; nem üdvözülhetünk beleegyezésünk nélkül, s bizonyosan nem az akaratunkkal szemben. Minden felnőtt személy, explicit vagy implicit módon, meghozza a Krisztusra vonatkozó *vis-à-vis* döntését, aki önmaga egyesült vele (vö. *Gaudium et spes* 22). Egyes modern teológusok szerint a Krisztus mellett vagy ellen szóló döntés benne van minden választásban. De éppen a szabad akaratnak és a felelős választás lehetőségének a kisgyermekben való hiánya vezet ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan állnak ők *vis-à-vis* Krisztus elé, ha megkereszteletlenül halnak meg. Az a tény, hogy a kisgyermekek örvendhetnek Isten színelátásának, a kisgyermek keresztlésének gyakorlatában van elismerve. A hagyományos tanítás az, hogy csak a szentségi keresztség révén kerülhetnek a kisgyermek szolidaritásba Krisztussal, és juthatnak így Isten látására. Máskülönben az Ádámmal való szolidaritásnak van elsőbbsége. Azonban megkérdézhetjük, hogyan lehetne módosítani ezt az elgondolást, ha vissza lett állítva a Krisztussal való szolidaritásunk elsőbbsége (vagyis Krisztus szolidaritása velünk).

94. A keresztséget – az üdvözüléshez – lehet fogadni *in re* vagy *in voto*. A hagyományos felfogás az, hogy a Krisztus melletti implicit döntés, amit egy még meg nem keresztelt felnőtt hozhat, *votum*-ot jelent

a keresztségre, és ez üdvözítő. A hagyományos szemléletben ez a lehetőség nem nyitott azon kisgyermek számára, akik még nem érték el szabad akaratuk használatát. Az *in voto* keresztségnek a gyermekek esetében feltételezett lehetetlensége a középpontja az egész kérdésnek. Ebből eredően a modern időkben sok-sok kísérlet történt a *votum* lehetőségének értékelésére a megkereszteletlen kisgyermek esetében, amely lehetne vagy a szülők, illetve az Egyház által¹²⁶ a kisgyermek nevében kifejezett *votum*, vagy esetleg maga a kisgyermek által valamiféleképpen kifejezett *votum*.¹²⁷ Az Egyház soha nem zárt ki egy ilyen megoldást, és a kísérletek, hogy a II. Vatikáni Zsinatot rábírák az elvetésére, kifejezetten kudarcot vallottak ama meggyőződés elterjedése miatt, hogy a témában való kutatások még mindig folynak, valamint a vágy elterjedése miatt, hogy az ilyen a kisgyermekeket Isten irgalmasságára bizzák.

95. Fontos elismerni a „kettős ingyenességet”, ami életre hívott bennünket, és ugyanakkor az örök életre hív bennünket. Annak ellenére, hogy el lehet gondolni egy pusztán természetes rendet, valójában egyetlen ember sem él ilyen rendben. A jelenlegi rend természetfölötti; a kegyelem csatornája minden emberi élet előtt megnyílnak a létezés legelső pillanatától. Mindenki azzal az emberséggel születik, amit maga Krisztus is felvett, és mindenki minden pillanatban kapcsolatban van vele, többé vagy kevésbé explicit módon (vö. *Lumen gentium* 16) és a csatlakozás eltérő fokán. Ebben a rendben két lehetséges vég van az ember számára: vagy az Isten látása, vagy a pokol (vö. *Gaudium et spes* 22). Annak ellenére, hogy néhány középkori teológus fenntartotta egy köztes, természetes sorsnak a lehetőségét, amit Krisztus kegyelméből

¹²⁶ Lásd később, 3.4.

¹²⁷ A kisgyermek részéről történő *votum* lehetőségét illetően, a szabad akarat irányába történő fejlődést talán inkább úgy lehetne felfogni, mint egy folyamatos kifejlődést, ami a létezés első pillanatától indul, és ami az érettségig jut, semmint egy váratlan minőségi ugrást, ami az érett és felelős döntés gyakorlásához vezet. A még meg nem született személy létezése az emberi életnek és fejlődésnek a continuuma; nem hirtelen válik emberivé valamilyen ponton. Ebből következik, hogy a kisgyermek ténylegesen képesek lehetnek gyakorolni a kezdetleges *votum* valamilyen formáját, a megkereszteletlen felnőttekének mintájára. Egyes teológusok azt állítják, hogy az édesanya mosolya Isten szeretetét közvetíti a kisgyermek felé, és ezért a kisgyermeknek erre a mosolyra adott válaszában magának Istennek a választ látják. Néhány mai pszichológus és neurológus meg van győződve arról, hogy a kisgyermek az anyaméhben már öntudatos, és bizonyos fokú szabadsággal rendelkezik. Vö. V. FRANKL, *Der unbewusste Fgott. Psychotherapie und Religion*. München 1973; D. AMEN, *Healing the Hardware of the Soul*, New York 2002.

(*gratia sanans*) lehet elnyerni, vagyis a limbo-ét,¹²⁸ mi problematikusnak tartunk egy ilyen megoldást, és rá kívánunk mutatni, hogy lehetségesek más megoldások is, amelyek a megkereszteletlenül meghalt kisgyermeknek adott megváltói kegyelem reményére alapozódnak, és amely utat nyit számukra a mennybe. Hisszük, hogy a tanrendszer fejlődésével a limbus fogalmának megoldását meghaladottnak lehet tekinteni egy nagyobb teológiai remény fényében.

3.4. Az Egyház és a szentek közössége

96. Mivel minden ember a krisztusi kinyilatkoztatás valamilyen formájában él (vö. *Gaudium et spes* 22), s az Egyház Krisztus teste, következésképpen minden ember minden pillanatban az Egyházzal való valamilyen kapcsolatban él. Az Egyház mély szolidaritásban vagy közösségben él az egész emberiséggel (vö. *Gaudium et spes* 1). Erőteljesen irányul az Istennel való élet teljességére Krisztusban (vö. *Lumen gentium* 7. fej.), és minden embert az életnek ebbe a teljességébe akar bevonni. Az Egyház valóban „az üdvösség egyetemes szakramentuma” (*Lumen gentium* 48; vö. 1., 9). Az üdvösség közösségi (vö. *Gaudium et spes* 12), az Egyház pedig már tapasztalja a szentek közösségének kegyelmi életét, amelyre mindenki meghívást kapott, és az imádságában átkarol minden embert minden körülmények között, különösképpen akkor, amikor az Eucharisziát ünnepli. Az Egyház belefoglalja az imájába a meghalt nem-keresztény felnőtteket és a meg nem keresztelt kisgyermekeket is. A megkereszteletlenül meghalt kisgyermekéért végzett liturgikus imádság II. Vatikáni Zsinat előtti hiányát nagyon jelentősen orvosolták a Zsinat után.¹²⁹ Az Egyház a közös *sensus fidei*-hez (vö. *Lumen gentium* 12) csatlakozva kinyúl mindenki felé, tudva azt, hogy Isten szereti őket. Az egyik fontos indok, amiért a II. Vatikáni Zsinat nem akarta tanítani, hogy megkereszteletlenül meghalt kisgyermek végérvényesen meg vannak fosztva Isten látásától,¹³⁰ a püspökök tanúskodása volt arra nézve, hogy ez nem a népük hite; ez nem egyezik meg a *sensus fidelium*-mal.

97. Szent Pál azt tanítja, hogy egy keresztény hívőnek hitetlen férje vagy felesége kölcsönösen „megszentelődik” a feleség vagy a férj által, sőt, hogy a gyermekeik is „szentek”. (IKor 7,14), Figyelemre

¹²⁸ Lásd előbb, 90. pont.

¹²⁹ Lásd később, 3. 5.

¹³⁰ Lásd előbb, 1. 6. fejezet.

mélto jelzés ez arra, hogy az Egyházban meglévő szentség miként terjed ki az Egyház látható határain kívül álló emberekre is az emberi közösség kötelekei által, ebben az esetben a férj és a feleség között a házasságban, valamint a gyermekek és szülők között, a családi kapcsolatok kötelekei által. Szent Pál azt érti ezalatt, hogy egy keresztyény hívő házastársának és gyermekének, a családi kötelek erejéből, van valami kapcsolódása az egyháztagsághoz és az üdvösséghez; családi helyzetük „magában foglal egy bizonyos bevezetést a Szövetségbe”.¹³¹ A szavai nem biztosítékot adnak a megkereszteletlen házastárs vagy a gyermek üdvözüléséhez (vö. 1Kor 7,16), hanem biztosan, ismételten is, alapot a reménységre.

98. Amikor kisgyermeket keresztesznek, ő nem tud személyesen hitvallást tenni. De ebben az esetben a szülők és az Egyház a maga egészében azok, akik gondoskodnak a hit összefoglalásáról a szentségi cselekményben. Ténylegesen, Szent Ágoston azt tanítja, hogy az Egyház mutatja be a kisgyermeket a keresztesgre.¹³² Az Egyház megvallja a hitét és hathatósan közbenjár a kisgyermekért, kiegészítve azt a hitcselekményt, amit a kisgyermek még nem képes megtenni; ezenfelül hatékonyak és nyilvánvalóak a mind a természetes, mind a természetfölötti közösségi kötelekek. Ha egy megkereszteletlen kisgyermek képtelen a *votum baptismi*-a, akkor az Egyház ugyanezen közösségi kötelekek által közbenjárhat a kisgyermekért és kifejezheti az ő nevében a hatékony *votum baptismi*-t Isten előtt. Továbbá, az Egyház éppen ilyen *votum*-ot fejez ki a liturgiájában mindenkiért a minden eucharisztikus liturgia végzése által megújított szeretet által.

99. Jézus ezt tanította: „Ha valaki nem születik vízből és Szentlélekből, nem mehet be Isten országába” (Jn 3,5); ebből értjük meg a szentségi keresztesg szükségességét.¹³³ Hasonlóképpen mondta: „Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok az ő véré, nem lesz élet tibennetek” (Jn 6,53); amiből megértjük az Eucharishtiában való részesedés (szorosan hozzákapcsolódó) szükségességét. Mindazonáltal, amint ebből a második szövegből nem következik számunkra az, hogy aki nem fogadja magához az Eucharisztia szentségét, az nem üdvözülhet, úgy azt sem következtethetjük ki az első szövegből, hogy aki nem kapta meg a keresztesg szentségét, az nem üdvözülhet. Inkább arra a következtetésre kell jutnunk, hogy senki sem üdvözülhet anélkül, hogy valamiféle kap-

¹³¹ CONGAR, *Vaste monde ma paroisse*, 171.

¹³² Vö. ÁGOSTON, *Első levél Bonifáchoz* 22,40 (in PL 44,570).

¹³³ Vö. előbb, 94. lábjegyzet.

csolatban ne lenne a keresztséggel és az Eucharisziával, és így az Egyházzal, amit ezek szentségek határoznak meg. Minden üdvösségnek van valami kapcsolata a keresztséggel, az Eucharisziával és az Egyházzal. Az elv, mely szerint „az Egyházon kívül nincs üdvösség”, azt jelenti, hogy nincs olyan üdvösség, mely nem Krisztustól származna, és amely ne lenne egyházi a maga természete révén. Hasonlóképpen, a Szentírás tanítása, hogy „hit nélkül pedig lehetetlen Istennek tetszeni” (Zsid 11,6), megmutatja az Egyház valódi szerepét, a hit közösségét az üdvösség művében. Különösképpen az Egyház liturgiájában jelenik meg nyíltan ez a szerep, amennyiben az Egyház imádkozik és közbenjár mindenkiért, beleértve a megkereszteletlenül meghalt kisgyermeket is.

3.5. *Lex orandi, lex credendi*

100. A II. Vatikáni Zsinat előtt a latin Egyházban nem volt a megkereszteletlen kisgyermek számára temetési szertartás, és az ilyen kisgyermeket szenteletlen földbe temették. Szigorúan véve, nem volt a megkeresztelt kisgyermek számára sem temetési szertartás, de az ő esetükben az Angyalok miséjét végezték, és természetesen keresztény temetést adtak nekik. A zsinat utáni liturgikus reformnak köszönhetően, a *Római misekönyv* most tartalmaz egy temetési misét az olyan kisgyermek számára, akik a megkeresztelésük előtt meghalnak, továbbá sajátos imádságok is vannak az ilyen helyzetre az *Ordo Exsequiarum*-ban. Annak ellenére, hogy az imádságok hangsúlya mindkét esetben figyelemreméltóan óvatos, az Egyház ténylegesen, liturgikus módon kifejezi az Isten irgalmasságába vetett reményét, akinek szerető gondjára bízta a kisgyermeket. Ez a liturgikus imádság visszatükrözi és formálja a latin Egyház *sensus fidei*-jét a megkereszteletlenül meghalt kisgyermek sorsát illetően: *lex orandi, lex credendi*. Jelentőségteljes, hogy a görög katolikus Egyházban egyetlen temetési szertartás létezik a megkeresztelt és a megkereszteletlen kisgyermek számára, és az Egyház minden elhunyt kisgyermekért imádkozik, hogy be legyenek fogadva Ábrahám kebelébe, hol nincs fájdalom, sem aggodás, sem sóhaj, de végtelen élet.

101. „Ami a keresztség nélkül meghalt gyermekeket illeti, az Egyház csak annyit tehet, hogy rábízza őket Isten irgalmasságára, amint azt teszi a számukra rendelt külön temetési szertartásban. Végső soron egyrészt Isten nagy irgalmassága, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözljön, másrészt Jézus gyöngédsége a gyermekek iránt, hiszen ő mondta: »Engedjétek, hadd jöjjenek hozzám a kicsinyek, ne akadályoz-

zátok őket» (Mk 10,14; vö. 1Tim 2,4), lehetővé teszi számunkra a reményt, hogy a keresztség nélkül meghalt gyermekeknek is létezik út az üdvösséghez. Annál inkább sürgető az Egyház fölemelt szava, hogy ne akadályozzák a kisgyermekeket, akik a szent keresztség ajándéka által Krisztushoz jönnek.¹³⁴

3.6. Remény

102. Abban a reménységben, aminek az Egyház a hordozója az egész emberiség számára, és amit újból hirdetni kíván a mai világnak, létezik az olyan kisgyermekek üdvözülésének reménye, akik keresztség nélkül haltak meg? Gondosan vizsgáltuk meg újból ezt az összetett kérdést, hálával és tisztelettel az Egyház története folyamán adott válaszok iránt, de annak tudatában, hogy ránk hárul, hogy megadjuk a koherens választ korunknak. A hit egyetlen hagyományán belül megfontolva, amely a korszakokon át egyesíti az Egyházat, és teljesen rábízva magunkat a Szentlélek irányítására, aki Jézus ígérete szerint elvezeti az ő követőit „a teljes igazságra” (Jn 16,13), törekedtünk az idők jeleit olvasni és az Evangélium fényében értelmezni azokat. Végkövetkeztetésünk az, hogy az a sok tényező, amit főtebb áttekintettünk, komoly teológiai és liturgiai alapokat adnak a reményre, hogy a megkereszteletlenül meghalt kisgyermekek üdvözülnek és örvendhetnek a boldogító szinelátásnak. Hangsúlyozzuk, hogy ezek inkább az imádságos *reményre* szolgáló érvek, nem pedig a biztos tudásra szolgáló alapok. Sok olyan dolog van, ami egyszerűen nem lett kinyilatkoztatva számunkra (vö. Jn 16,12). A hit és a remény által az irgalmas és szerető Istenben élünk, aki kinyilatkoztatta nekünk önmagát Krisztusban, a Lélek pedig arra biztat bennünket, hogy hálaadással és örvendezéssel imádkozzunk folyamatosan (vö. 1Tessz 5,18).

103. Ami ki lett nekünk nyilatkoztatva, az az, hogy az üdvözülés rendes útja a keresztség szentségén át vezet. A főtebb előárt megfontolások egyikét sem szabad a keresztség szükségességének minősítésére használni, sem pedig a szentség kiszolgáltatása késleltetésének igazolására.¹³⁵ Inkább, amint itt a végkövetkeztetésben újra meg akarjuk erősíteni, erős érvek léteznek arra a reményre, hogy Isten üdvözíteni fogja ezeket a kisgyermekeket, miután nekünk nem sikerült megtenni

---

¹³⁴ KEK 1261.

¹³⁵ Vö. KEK 1257.

velük azt, ami kívánatos lett volna számukra, hogy megtegyük, azaz megkeresztelni őket az Egyház hitére és életére.

Fordította: Ivancsó István

Ellenőrizte: Keresztes Sarolta Bazília OSBM